

บทที่ ๔

วิเคราะห์ คติธรรม ที่ปรากฏในพิธีกรรมการจัดงานฌาปนกิจศพของชุมชน ตำบลเทพรักษา อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์

๔.๑ ความหมายและคุณค่าของคติธรรม

๔.๑.๑ ความหมายของคติธรรม

ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายของคติธรรมว่า หมายถึง ธรรมที่เป็นแบบอย่าง^๑

ฝ่ายวิชาการภาษาไทยพจนานุกรมไทย ฉบับทันสมัยและสมบูรณ์ได้ให้ความหมายของคติธรรมว่า หมายถึง ธรรมที่ควรยึดถือเป็นแบบอย่าง^๒

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ วิชัย สุธีรชานนท์ ได้ให้ความหมายของคติธรรมว่า : คติธรรม หมายถึง ข้อความที่กล่าวถึงหลักความจริงตามกฎแห่งกรรม เพื่อเป็นเครื่องเตือนสติและโน้มน้าวจิตใจให้บุคคลทำความดี ละเว้นความชั่ว อาจจะเป็นคำขวัญ คำกลอน คำโคลง หรือธรรมภาษิต เป็นต้น^๓

จึงสรุปว่า คติธรรม หมายถึง ข้อคิด คติเตือนใจ แบบอย่าง ที่เป็นหลักธรรมคำสอนในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งเกี่ยวข้องกับหลักความจริงของชีวิต

๔.๑.๒ คุณค่าของคติธรรม

คติธรรมเป็นธรรมที่มีคุณค่าทางจิตใจและแฝงไว้ด้วยข้อคิดคติเตือนใจในการประพฤติปฏิบัติพัฒนาชีวิตตามแนวทางพุทธศาสนา ซึ่งนักปราชญ์ใช้การถ่ายทอดสื่อหลักธรรมคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนาในรูปแบบของคติธรรมนี้มีแง่ให้คิดพิจารณาไตร่ตรอง โดยใช้ปัญญาเป็นหลักในการแก้ง่อนำ คติธรรมทั้งหลายได้ผูกเอาไว้ในประเพณีพิธีกรรมต่าง ๆ ทางศาสนา โดยเฉพาะคติธรรมจากประเพณีงานศพ ซึ่งมีประเพณีข้อปฏิบัติและความเชื่อในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา จึงได้นำคติความเชื่อของตน ประกอบกับคติทางศาสนาและหลักธรรมเข้ามาประสานกัน ก่อให้เกิดการปฏิบัติต่อสิ่งซึ่งปรากฏไม่มีค่า ไม่มีประโยชน์ ให้กลับกลายมาเป็นสิ่งที่มีคุณค่า มีประโยชน์สูงสุดอีกครั้ง ก่อนที่จะทำลายทิ้ง ซึ่งคุณค่านั้นเกิดขึ้นทั้งแก่ผู้ล่วงลับไปแล้ว และแก่ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ ทั้งในฐานะที่เกี่ยวข้องโดยตรงหรือฐานะผู้มาร่วม ก่อให้เกิดคุณค่าทางวัฒนธรรม คุณธรรม จริยธรรม และสัจธรรมอันเป็นประโยชน์ที่เป็นไปทั้งในส่วนตน และสังคม ด้วยการนำพิธีกรรมเข้ามาเป็นสื่อประสานให้เกิดความรู้สึกร่วมในระหว่างคนมีชีวิตกับคนเสียชีวิต คนมีชีวิตกับคนมีชีวิต แล้วโยงเข้าไปสู่คนมีชีวิตกับสังคม คนมีชีวิตกับคุณธรรม สัจธรรมและจริยธรรมในทางพระพุทธศาสนา ก่อให้เกิดคุณค่า

^๑ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตย, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์โดยบริษัท นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๒๑๖.

^๒ฝ่ายวิชาการภาษาไทย, พจนานุกรมไทย ฉบับทันสมัยและสมบูรณ์, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ซีเอ็ดดูเคชั่น จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๓), หน้า ๒๑๐.

^๓วิชัย สุธีรชานนท์, แง่คิดทางวัฒนธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ หจก.การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๔), หน้า ๘.

ทางจิตใจและสังคมมากมาย ดังที่กล่าวมา

๔.๒ คติธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมฌาปนกิจ

๔.๒.๑ คติธรรมจากการบอกทางแก่คนป่วยใกล้ตาย

จากการสัมภาษณ์ นายสิงห์ สำเร็จ ซึ่งเป็นปราชญ์ชาวบ้าน บ้านศาลา หมู่ที่ ๗ พบว่า มีคติธรรม แฝงข้อคิดคติเตือนใจ สอนคนเราไม่ให้ประมาทในชีวิต ว่าสุดท้ายบั้นปลายของชีวิตไม่มีใครหนีพ้นความตายไปได้ ความตายเป็นสถานีสสุดท้ายของชีวิต ที่จะต้องเจอเจอด้วยกันทุกคน ไม่ช้าก็เร็ว จึงขอให้เราชวนช่วยทำความดีเอาไว้ให้มาก ก่อนจะจากโลกนี้ไป นอกจากนั้นการที่ถูกหลานมาปฏิบัติต่อคนป่วยใกล้ตาย ยังเป็นการแสดงออกถึงคุณธรรมความกตัญญูต่อบุคคลที่มีพระคุณ มีน้ำใจที่สั่งมา เป็นการให้กำลังใจแก่คนป่วยใกล้ตาย อย่างน้อยก็ทำให้สบายใจ จากโลกนี้ไปด้วยความสงบ^๔

ในทางพระพุทธศาสนา มีหลักธรรมคำสอนที่กล่าวไว้เป็นคติธรรม เตือนใจ ให้ข้อคิดตอนที่จิตใกล้จะดับหรือตายนั้นว่า เป็นเสมือนหนึ่งหัวเลี้ยวหัวต่อของชีวิตที่จะเป็นตัวแปรไปสู่ปรโลกเบื้องหน้าอย่างไร ที่สำคัญน่าติดตามอย่างหนึ่งก็คือเรื่องของจิตใจ ดังคำบาลีว่า จิตเต สกิลิภูทุทฺติ ปาฏิทฺธิกา จิตฺเตราหมณฺ ย่อมไปสู่อุทิศอย่างไม่ต้องสงสัย จิตเต อสงฺกิลิภูทุ สุกฺติ ปาฏิทฺธิกา จิตฺเตราหมณฺคิอผองโส ย่อมมีสุคติเป็นที่ไปอย่างไม่ต้องสงสัย อำนาจของจิตซึ่งผูกพันกับกรรมเวลาใกล้ตายนั้นจึงมีความสำคัญมาก ตามปกติจิตของมนุษย์จะมีการเกิดขึ้นอยู่เสมอ เพราะได้รับแรงกระทบจากอารมณ์ต่าง ๆ ในขณะใกล้ตายก็เช่นเดียวกัน ผู้ใกล้ตายจะมีอารมณ์ที่เรียกว่ากรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ และคตินิมิตอารมณ์เกิดขึ้นมาอย่างใดอย่างหนึ่ง ก่อนที่จิตสุดท้ายจะดับลง จะมีอารมณ์เหล่านี้มาปรากฏให้เห็นก่อนสิ้นใจ เหมือนธรรมมิกอุบาสกที่นอนป่วยหนัก ที่เห็นเทวดานำราชรถมารับตนเกิดความปีติยินดี พระศาสดาตรัสว่าภิกษุทั้งหลายเพราะคนผู้ไม่ประมาทแล้วทั้งหลาย เป็นคฤหัสถ์ก็ตาม เป็นบรรชิตก็ตาม ย่อมบันเทิงในที่ทั้งปวงทีเดียว ตรัสพระคาถาว่า “ผู้ทำบุญไว้แล้ว ย่อมบันเทิงในโลกนี้ ละไปแล้ว ก็ย่อมบันเทิง ย่อมบันเทิงในโลกทั้งสอง เขาย่อมบันเทิงรื่นเริงใจ เพราะเห็นกรรมที่บริสุทธิ์ของตน”^๕

๔.๒.๒ คติธรรมจากการใช้สัญญาบอกข่าว

จากการสัมภาษณ์ นายประสิทธิ์ จารัตน์ ซึ่งเป็นปราชญ์ชาวบ้าน บ้านกะเลงเวก หมู่ที่ ๒ เกี่ยวกับการใช้สัญญาบอกข่าวย่อมมีลงบอกเหตุแห่งการมรณะ

ก่อนที่จะถึงมรณะญาณจะมีสิ่งบอกเหตุหลายอย่างสำหรับคนป่วย เช่น กินสิ่งลา ฟ้าธาตุแตก เป็นต้น

กินสิ่งลา คืออาการของคนป่วยที่เจ็บหนักมาเป็นเวลานาน กินข้าวกินน้ำไม่ค่อยได้ แล้วจู่ๆ ก็มีอาการเหมือนหายใจดิ้นอย่างผิดปกติ ขอบ้างขอน้ำกินหลังจากนั้นอีกไม่นานก็จะหมดลมหายใจหรือตายอย่างสงบ ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า กินสิ่งลา

^๔ สัมภาษณ์ นายสิงห์ สำเร็จ, ปราชญ์ชาวบ้านหมู่ ๗ ตำบลเทพรักษา อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์, ๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

^๕ พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๖/๒๕.

ไฟธาตุแตกคนป่วยจะปล่อยอุจจาระปัสสาวะออกมาอย่างไม่รู้ตัว ลูกหลานจะรีบทำความสะอาดและเปลี่ยนเสื้อผ้าชุดใหม่ให้ สิ่งที่น่าสังเกตก็คือคนไข้หรือคนชราที่นอนเจ็บอยู่นั้น ตัวจะเย็นผิดปกติหากเย็นจากปลายเท้ามาขึ้นตามลำดับเรียกว่า ตายขึ้นหากตายแล้วร่างกายจะเย็นจากตัวลงสู่ปลายเท้า เรียกว่า ตายลง เป็นภาษาชาวบ้าน

มีคติความเชื่ออันหนึ่ง กล่าวว่าหากมีนกแสกมาเกาะที่หลังคาบ้านที่มีคนป่วย หรือบินผ่านพร้อมส่งเสียงร้องในเวลากลางคืน แสดงว่าคนป่วยนั้นถึงกาลหมดอายุ เพราะนกแสกเป็นพาหนะของพญายม

ของภูผีทับ เป็นคติความเชื่อของชาวบ้านว่าเมื่อก่อนที่คนเจ็บจะหมดลมหายใจต้องนำยาที่ใช้รักษาพยาบาลออกไปไว้นอกบ้านมิฉะนั้น เมื่อคนเจ็บตาย ยานั้นเรียกว่าของภูผีทับไม่สามารถนำมาใช้ได้เพราะคุณภาพเสื่อมบางที่เชื่อถึงขนาดต้องนำคาถาเลขยันต์ของศักดิ์สิทธิ์ออกไปนอกตัวบ้านก่อนที่คนเจ็บจะตาย มิฉะนั้นของจะเสื่อมต้องนำไปถวายวัดหรือนำไปเข้าพิธีปลุกเสกใหม่เป็นคติความเชื่อของคนโบราณซึ่งในปัจจุบันไม่ค่อยยึดถือปฏิบัติกันแล้วการจุดเทียนขึ้น

ในสมัยโบราณ เมื่อคนเจ็บสิ้นลมหายใจแล้วให้จุดเทียนขึ้นขึ้นหนัก ๑ บาทมีไส้ ๗ ไส้ไว้จนกว่าเทียนดับเป็นอันสิ้นสงสัยเพราะคนป่วยตายแน่ทั้งนี้เนื่องจากบางทีคนป่วยอาจสลบหรือเพียงหมดสติไปชั่วคราวเท่านั้นจึงไม่ผลิผลามรีบร้อนจัดการศพในทันทีที่สิ้นใจ

เมื่อตายแล้วจึงมีการตีฆ้อง ๓ ครั้ง ครั้งที่ ๑ หมายถึงพระพุทธรูป ครั้งที่ ๒ หมายถึงพระธรรม ครั้งที่ ๓ หมายถึงพระสงฆ์ เพราะฆ้องเป็นสัญญาณแห่งบุญกุศล คือ เวลาถึงงานบุญกุศลจะนิยมตีฆ้อง ไม่ว่าจะเป็นงานมงคลหรืองานอวมงคลก็ตาม ทั้งนี้เพื่อเป็นการเตือนสติคนที่ยังไม่ตายให้รู้จักระลึกรู้ถึงพระรัตนตรัย ๓ อย่าง คือพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์^๖

๔.๓ คติธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมการปฏิบัติศพ

๔.๓.๑ คติธรรมจากพิธีกรรมการอาบน้ำศพและการรดน้ำศพ

จากการสัมภาษณ์นายและ เอี่ยมสะอาด กล่าวว่า น้ำสำหรับอาบน้ำศพนั้น ใช้ต้มด้วยหม้อและเก็บใบไม้สดจะเป็นใบอะไรก็ได้ ต้มลงไปด้วย เวลาอาบน้ำต้องอาบด้วยน้ำร้อนก่อนแล้วจึงอาบด้วยน้ำเย็น เอาสบู่ ฟอกชำระล้างสิ่งโสโครกให้หมดจด ขอนี้เทียบได้กับเวลาเกิดซึ่งต้องใช้น้ำร้อน น้ำเย็น เป็นเครื่องชำระล้างดังเล่าถึงพระพุทธรูปเจ้าของเราว่า พอประสูติแล้ว มีท่อน้ำร้อนน้ำเย็นตกจากอากาศลงมาสานพระกายให้บริสุทธิ์ และตีปริศนาธรรมว่าท่อน้ำร้อนนั้นเปรียบด้วยทุกกรกิริยา ท่อน้ำเย็นเปรียบด้วยวิริยะทางจิตชำระพระสันดานให้บริสุทธิ์สิ้นสนเทห์ว่าอย่างไรเป็นทางอย่างไรไม่เป็นทาง ส่วนน้ำอาบสำหรับคนตายก็ตีปริศนากันว่า น้ำร้อนได้แก่กิเลสมีรากเป็นต้นอันพาให้เราร้อน น้ำเย็นได้แก่บุญกุศลเป็นเครื่องชำระใจให้บริสุทธิ์เยือกเย็น นอกจากนั้นเอาน้ำขมิ้นสดกับผิวมะกรูดที่ตำคั้นเตรียมไว้ มาทาทั่วไปตามร่างกายตลอดฝ่าเท้าแล้วเอาผ้า ๕ ผืนมาวับที่หน้า ฝ่ามือ ฝ่าเท้าถอนเอาอรอยรูปแจกลูกหลานไว้เป็นที่ระลึก และการอาบนํ้านั้น ควรให้ลูกหลานอาบกันเอง

^๖ สัมภาษณ์, นายประสิทธิ์ จารัตน์, ประชาชนชาวบ้านหมู่ ๓ ตำบลเทพรักษา อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์, ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

เพราะเป็นการอาบจริง ๆ และเพื่อมิให้เป็นที่น่าบัดสีแก่ศพด้วย เมื่อสัปเหร่อมาก็เพียงแต่งตัวให้เขาต่อไป

การรดน้ำศพ เมื่อนุ่งห่มผ้าศพเสร็จแล้ว จึงยกศพขึ้นนอนบนเตียง หันศีรษะไปทางทิศไหนก็ได้แล้วแต่สะดวกแก่สถานที่ คลุมด้วยผ้าแพรและหาผ้างาม ๆ คลุมอีกชั้นหนึ่ง ตั้งโตะวางขวดน้ำอยู่ใกล้เตียงศพแบบมือศพข้างขวายื่นออกไปนอกเตียง เอาหมอนใบเล็ก ๆ มารองมือและชันรองน้ำวางไว้ข้างล่าง เพื่อให้แขกที่ได้รับเชิญรดด้วยน้ำหอมเป็นพิธีอีกครั้งหนึ่ง เวลารดน้ำศพ ผู้รดควรนึกขมาศพในใจว่า “ อิท มตสรีร อุกท วิย อโหสิ กมม ” สรีระที่ตายแล้วนี้เป็นอโหสิกรรมเมื่อน้ำที่รดลงไปนี้ หมายความว่า ผู้ที่ตายมีเพศเป็นชายก็มี หญิงก็มี เราเคยพูดเตือนผู้ชายหรือผู้หญิง คำพูดนั้นเชื่อว่าพาดพิงถึงผู้ตายนี้ด้วย เพราะเป็นเพศเดียวกัน การรदनน้ำก็คือขอให้คำพูดนั้นเป็นอโหสิกรรม มีน้ำเป็นพยาน และเป็นการแสดงโมตริจิตต์ทั้งแก่คนเป็นและคนตาย อนึ่งเป็นปัญหาธรรมแสดงว่าคนตายแล้วนั้น ถึงใครจะเอาน้ำอบหรือน้ำหอมมาชุบ

สักเท่าไร ก็ไม่กลับฟื้นได้ เป็นทางให้เกิดสังเวชสลดใจ กันความประมาทมัวเมาในชีวิตได้ดี

ข้อที่รดน้ำศพ วิเคราะห์ว่าน้ำที่รดลงไปนี้ หมายความว่า ผู้ที่ตายมีเพศเป็นชายก็มี หญิงก็มี เราเคยพูดเตือนผู้ชายหรือผู้หญิง คำพูดนั้นเชื่อว่าพาดพิงถึงผู้ตายนี้ด้วย เพราะเป็นเพศเดียวกัน การรदनน้ำก็คือขอให้คำพูดนั้นเป็นอโหสิกรรม มีน้ำเป็นพยาน และเป็นการแสดงโมตริจิตต์ทั้งแก่คนเป็นและคนตาย อนึ่งเป็นปัญหาธรรมแสดงว่าคนตายแล้วนั้น ถึงใครจะเอาน้ำอบหรือน้ำหอมมาชุบสักเท่าไร ก็ไม่กลับฟื้นได้ เป็นทางให้เกิดสังเวชสลดใจ กันความประมาทมัวเมาในชีวิตได้ดี^๗

๔.๓.๒ คติธรรมจากพิธีกรรมการใส่เสื้อผ้าศพ การหวิมศพ การทาแป้งศพ

การนุ่งห่มผ้าให้ศพนั้น ใช้ ผ้าขาวนุ่ง ๒ ชั้น ชั้นในเอาชายพกไว้ข้างหลัง แล้วนุ่งห่มทับข้างนอก อีกชั้นหนึ่งเอาชายพกไว้ข้างหน้าส่วนผ้าห่ม ๆ ผ้าขาวเฉวียงบ่า ทำนองอุบาสก อุบาสิกานุ่งขาวห่มขาวการที่นุ่งผ้ากลับเอาชายพกไปไว้ข้างหลังนั้น เป็นการนุ่งสำหรับคนตายที่นุ่งชายพกอยู่ข้างหน้านั้น นุ่งสำหรับคนเป็น หมายความว่าถึงเกิดต่อไป การที่นุ่งขาวห่มขาวนั้นเป็นการแสดงทางหนีทุกข์คือให้รักษาศีลพึงธรรมรักษา กาย วาจา ใจ ให้บริสุทธิ์ ประพฤติตนเป็นอุบาสกอุบาสิกา จึงจะพ้นทุกข์ ส่วนคนเป็นนุ่งให้คนตายนั้นเป็นการแสดงความโศกละสัสสน์ต่าง ๆ ไว้ทุกข์ให้แก่กัน และแสดงว่าเลิกรักเลิกชังไม่ทะเลาะวิวาทกับคนตายต่อไปนอกจากนั้นการนุ่งขาวยังเป็นเครื่องหมายพวก คือแสดงว่าผู้นุ่งขาวเป็นพวกเจ้าภาพ (นายเรียบ สุขสัน, สัมภาษณ์)^๘

ข้อที่นุ่งห่มผ้าศพ วิเคราะห์ว่าการที่นุ่งขาวห่มขาวนั้น เป็นการแสดงทางหนีทุกข์คือให้รักษาศีลพึงธรรมรักษา กาย วาจา ใจ ให้บริสุทธิ์ ประพฤติตนเป็นอุบาสกอุบาสิกาจึงจะพ้นทุกข์

การหวิมศพนั้น ให้ท่านผู้มีอายุสูงกว่าผู้ตายหรือผู้มีบรรดาศักดิ์สูงเป็นผู้หวิ บางมิตีก็ให้บุตรชายคนหัวปีหรือบุตรชายคนรองหัวปีหวิ วิธีหวินั้น แบ่งหวิกลับไปข้างหน้าครึ่งหนึ่งข้างหลังครึ่งหนึ่ง การหวิกลับกันเช่นนี้ ก็แสดงว่าหวิมสำหรับคนตาย และหวิมสำหรับคนเกิดท่านอง

^๗ สัมภาษณ์, นายและ เอี่ยมสะอาด, ปราชญ์ชาวบ้านหมู่ ๓ ตำบลเทพรักษา อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์, ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

^๘ สัมภาษณ์, นายเรียบ สุขสัน, ปราชญ์ชาวบ้านหมู่ ๔ ตำบลเทพรักษา อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์, ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

เดียวกันนุ่งผ้าไว้ขายพกข้างหลังข้างหน้ากลับกันดังกล่าวแล้ว ครั้นหวิมเสร็จแล้วก็หักหวิออกเป็นสองท่อนทิ้งลงในหีบ คือหมายถึงตายกลับเกิดคู่นี้ เป็นทุกข์ทัฬหศีตรัจมอยู่ในวิภูฏสงสาร

ข้อที่หวิมศพนี้ วิเคราะห์ว่าการหวิมสำหรับคนตายและหวิมสำหรับคนเกิด ทำนองเดียวกันนุ่งผ้าไว้ขายพกข้างหลังข้างหน้ากลับกันดังกล่าวแล้ว ครั้นหวิมเสร็จแล้วก็หักหวิออกเป็นสองท่อนทิ้งลงในหีบ คือหมายถึงตายกลับเกิดคู่นี้ เป็นทุกข์ทัฬหศีตรัจมอยู่ในวิภูฏสงสาร

๔.๓.๓ คติธรรมจากพิธีกรรมการเอาเงินใส่ปากศพ การปิดปาก/ปิดตาศพ

จากการสัมภาษณ์นายคำ บุญเนื่อง ป่อนหมากที่เตรียมไว้เข้าปาก และเอาเงินบรรจุเข้าไปด้วย ถ้าเป็นคนมั่งมีก็บรรจุสิ่งของอันมีค่า เช่น แหวนทองเป็นต้น แต่ต้องห่อให้ดี เอาเชือกผูกห้อยปลายเชือกออกมานอกปาก หรือห่อให้โตพอที่จะไม่เลื่อนไหลลงไปในลำคอได้ เวลาผ่าศพจะได้เอากลับคืนมา การที่ป่อนหมากใส่ปากนั้น เป็นปัญหาให้คนเป็นปลงว่าเมื่อยังมีชีวิตอยู่เลี้ยงตัวเองไม่ต้องตำ ถึงตำหากินก็ยังรู้จักรสชาติและแก้เปรี้ยวปากได้ ครั้นดับชีพแล้วต้องมีผู้ตำหากินใส่ปากให้ แม้เช่นนั้นก็ยังนอนอ้าปากอหมากไว้เฉย ๆ ไม่รู้จักถ่มคายไม่รู้รส ให้เห็นปรากฏความเป็นของไม่เที่ยงแห่งสังขาร การที่เอาเงินหรือทองบรรจุในปากนั้น กล่าวกันว่าผู้ตายจะได้เอาทรัพย์นั้นติดตัวไปใช้ในเมื่อผี แต่น่าจะเห็นตรงกันข้ามว่า การที่เอาเงินทองบรรจุลงในปากนั้น เป็นการแสดงให้เห็นว่าบรรดาทรัพย์สมบัติที่ผู้ตายได้สะสมไว้นั้น แม้นาน้อยสักเท่าใด ครั้นตายแล้วต้องทิ้งหมดเอาอะไรไปไม่ได้เลย แม้แต่เงินที่บรรจุปากไว้ให้ ก็เอาไปไม่ได้ จะเอาไปได้ก็แต่กรรมคือบุญและบาปที่ตนทำไว้เท่านั้น กรรมนั้นแหละย่อมติดตามตนไปจุจางตามตัว และส่งผลคือสุขและทุกข์ ตามสมควรแก่กำลังของกรรม

ข้อที่เอาเงินทองบรรจุลงในปากนั้น วิเคราะห์ว่าเป็นการแสดงให้เห็นว่า บรรดาทรัพย์สมบัติที่ผู้ตายได้สะสมไว้นั้น แม้นาน้อยสักเท่าใด ครั้นตายแล้วต้องทิ้งหมดเอาอะไรไปไม่ได้เลย แม้แต่เงินที่บรรจุปากไว้ให้ ก็เอาไปไม่ได้ จะเอาไปได้ก็แต่กรรมคือบุญและบาปที่ตนทำไว้เท่านั้นกรรมนั้นแหละย่อมติดตามตนไปจุจางตามตัว และส่งผลคือสุขและทุกข์ ตามสมควรแก่กำลังของกรรม

ข้อที่มีการปิดตาปิดปากศพนั้น วิเคราะห์ว่าเป็นปัญหาว่าตากับปากเป็นช่องทางให้เกิดอกุศลกรรมต่างๆ เช่นตาเห็นรูปเกิดความกำหนัดหลงรักหลงชังเป็นเหตุให้เกิดความโลภความโกรธ ความหลง ส่วนปากนั้น พูดปลดล่อลวงส่อเสียดยุยง พูดหยาบคายดาแข้ง และเพ้อเจ้อ ล้วนแต่เป็นอกุศลกรรม จึงบดเสีย คือ สังวรระวังให้มีอกุศลกรรมเข้าทางตาทางปากได้ ใช้แต่จะสังวรแต่ตาและปากเท่านั้น แม้ทางอื่นๆ ก็ควรสังวรเช่นเดียวกัน^๙

๔.๓.๔ คติธรรมจากพิธีกรรมการมัดศพ (มัดตราสัง) และการห่อศพ

จากการสัมภาษณ์นายเหลี่ยม ทองแถม กล่าวว่า ผู้ที่จะตราสังศพนั้น ต้องเป็นผู้ที่ได้รับฝึกหัดเคยผูกมัดศพมาแล้ว และรู้คาถาที่จะว่าในเวลาผูกมัดด้วย อนึ่งถือกันว่า คนที่อายุต่ำกว่า ๓๐ ปี ห้ามมิให้ตราสังศพ ข้อนี้ตีปริศนากันเป็น ๒ ทาง คือทาง ๑ เนื่องจากคนรุ่นหนุ่มเกลียดกลัวผีจึงหาอุบายหลีกเลียงหลอกผู้ใหญ่ว่าอายุไม่ถึง ๓๐ ปีจะตราสังผีไม่ได้มีห้ามไว้ ผู้ใหญ่ที่เขลาาก็หลงเชื่อ อีกทาง ๑ จะเนื่องจากผู้ใหญ่หลอกเด็กก็เป็นได้ คือหวังจะกินลาภผล ที่จะพึงได้จากการตราสังศพ จึงว่า

^๙ สัมภาษณ์, นายคำ บุญเนื่อง, ราษฎรชาวบ้านหมู่ ๗ ตำบลเทพรักษา อำเภอสว่าง จังหวัดสุรินทร์, ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

คนอายุต่ำกว่า ๓๐ ปีห้ามตราสังข์ แต่ในสมัยนี้ดูก็ไม่ถือกันแล้ว เชื่อที่จะตราสังข์นั้น ใช้ด้ายดิบอย่าง ได้สายสัญญาณ ทบกันให้ใหญ่เหนียวพอติดรัดไม่ขาด มีขนาดโตเท่าศีรษะแม่มือ วิธีตราสังข์นี้ มัดเพียง ๓ เปลาะเท่านั้น คือเปลาะแรกเอาเชือกทำบ่วงผูกสวมคอศพ แล้วภาวนาคาถาว่า “พุทฺโธ ศีเว” แล้วเอา เชือกผูกโยงมาลงตัวทำเป็นบ่วงตะกรุดเบ็ด ผูกข้อมือให้ยกมือประนมไว้ที่หน้าอกอีกเปลาะหนึ่ง ภาวนาคาถาว่า “ภริยา หตเถ” แล้วโยงเชือกมาที่เท้าทำบ่วงผูกข้อเท้าทั้งสองข้าง ให้ติดกันภาวนา คาถาว่า “ธนํ ปาเท” รวมเป็น ๓ เปลาะ การที่ตราสังข์ ๓ เปลาะและต้องว่าคาถานั้น เป็นปัญหา ธรรมที่แสดงว่าบุตรเป็นบ่วงผูกคอ สามภรรยาเป็นบ่วงผูกข้อมือทรัพย์เป็นบ่วงผูกเท้า บ่วงทั้ง ๓ นี้ ผูกมัดสัตว์ให้จมอยู่ในสังสารวัฏฏ์ ไม่ให้พ้นไปได้ ต่อเมื่อตัดบ่วงนี้ขาดจึงจะพ้นทุกข์^{๑๐}

การห่อศพนั้น ใช้ผ้าขาวห่อแต่เท้าตลอดศีรษะให้มีคัพท้วทั้งตัว แล้วเอาด้ายดิบหรือ สายสัญญาณทาบกันจนโตประมาณเท่านี้วก้อย ซึ่งกะเนว่าเหนียวพอ ถึงศพจะขึ้นเบ่งอย่างไรก็คงไม่ขาด มัดตั้งแต่เท้าขึ้นมา ๕ เปลาะ และใช้ไม้ข้างละอันซึ่งเรียกว่าไม้ระแนบมัดประจำติดไปด้วย การที่ผูกมัด ๕ เปลาะนี้ เป็นปัญหาธรรมเตือนสติให้รู้ว่า เครื่องกางกั้นสัตว์โลกไว้ในห้วงทุกข์นั้นเรียกว่านิเวศน์มีอยู่ ๕ คือ กามฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในกาม ๑ พยาบาท คิดปองร้าย ๑ ถีนมิทธะ ความที่จิตหดหู่และเคลิบเคลิ้ม ๑ อุทธัจจกุกกุกจะ ความฟุ้งสร้านและรำคาญ ๑ วิจิกิฉา ความลังเลสงสัยไม่ตกลงได้ ๑ อีกนัย หนึ่งเป็นปัญหาธรรมให้ระลึกถึงเบญจขันธ์คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ทั้ง ๕ นี้ว่าเป็น ของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตาส่วนผ้าขาวคลุมหุ้มกายไม้ระแนบซ้ายขวา เป็นปัญหาให้พิจารณาว่า คนเราเมื่อดับชีพแล้วก็เหมือนท่อนไม้หาสาระมิได้ ท่อนไม้เสียอียังใช้ใส่ไฟได้ ร่างกายนอกจากลม แผ่นดิน ก็ยังไม่มีประโยชน์อันใดเลย พิจารณาเห็นอย่างนี้แล้วจักได้เกิดสังเวชในกายคลายความรัก ความชัง และความยึดมั่นสำคัญผิดต่าง ๆ เป็นทางดำเนินตนให้พ้นทุกข์ได้เมื่อห่อศพเสร็จแล้ว ยกศพ ลงใส่หีบปิดฝาผนึกตอกตะปู ธรรมเนียมเงินหรือถวนเขากือ มีให้พี่น้องลูกหลานที่มีปีชงกัน ได้เห็นการ กระทำหรือหรือตอกตะปูนั้น เพราะจะทำให้ผู้นั้นเจ็บไข้และไม่มีความสุข ในกาลต่อไป ปีที่ชงกันนั้น คือ นับจากปีเกิดของผู้ตายไปจนถึงปีที่ ๗ ตัวอย่างเช่นคนตายเกิดปีเถาะ ชงกับคนเกิดปีระกา เป็นต้น^{๑๑}

๔.๓.๕ คติธรรมจากพิธีกรรมการบันได ๓ หรือ ๔ ขั้น รื้อไม้ไผ่ต้นกล้วยรองศพ และ ปากกาจับโลง

จากการสัมภาษณ์พระครูโพธิ์โรงนุฏคุณเอนบ้านไผ่บางหลังหีบ บ้านไผ่นันทำ ด้วยไม้ไผ่ซีกเล็ก ๆ ขนาดเท่าไม้ดัดจากให้กว้างยาวเท่ากับปากหีบ บางมติดำ ๓ ชั้น บางมติดำ ๔ ชั้น บันได ๓ ชั้นนั้นเป็นปัญหาธรรมว่า สัตว์ทั้งหลายต้องท่องเที่ยวหมุนเวียนในภพทั้ง ๓ คือ กามภพ รูปภพ อรูปภพ อธิบายซ้ำกับปัญหาเวียน ๓ รอบ ซึ่งจะกล่าวข้างหน้า ส่วนบันได ๔ ชั้นนั้น เป็น ปัญหาธรรมว่า ขั้นที่ ๑ ได้แก่เกิด ขั้นที่ ๒ แก่ ขั้นที่ ๓ ไข้ ขั้นที่ ๔ ตาย คนเราเกิดมาจะต้องก้าวไปตาม ขั้นทั้ง ๔ นี้โดยลำดับ อีกบรรยายหนึ่งว่า บันได ๔ ชั้น คือ ขั้นที่ ๑ กามภพ ขั้นที่ ๒ รูปภพ ขั้นที่ ๓

^{๑๐} สัมภาษณ์, นายเหลียม ทองแย้ม, ปราชญ์ชาวบ้านหมู่ ๒ ตำบลเทพรักษา อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์, ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

^{๑๑} พระครูคุณสารสัมบัน, พิธีกรรมต่าง ๆ และขนบ, ธรรมเนียม, ประเพณี, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ที่จิ ระการพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๗๘ – ๑๗๙.

อรุณภาพ ชั้นที่ ๔ นิพพาน มติข้างบันได ๔ ชั้นนี้แยกคายอยู่ แต่มาในสมัยนี้ไม่ค่อยใช้กันเสียแล้ว บางรายก็ใส่ไว้ปากหีบข้างใน

เบิกโลงนั้น เป็นหน้าที่สับหรือหรือสนมต้องทำเอง วิธีเบิกคือเอาเผือกผืนหนึ่งซึ่งทำด้วยไม้ไผ่ ๗ ซีกวางลงกัน แล้วเอาไม้ปากกา ๘ อันเสียบปากโลง ไว้ระยะห่างกันพอควรไม้ปากกานี้ทำด้วยไม้ไผ่อันเล็ก ๆ ยาวประมาณ ๑ คืบ ผ่าอย่างไม้ตบั้งปลา แล้วเอาด้ายสายสิญจน์ผูกปลายไม้ปากกาวิ่งไปให้รอบปากโลง เอาเทียน ๘ เล่มติดที่ปากโลงระหว่างไม้ปากกาทั้ง ๘ ช่องนั้น กับมีกระตังยัดด้วยใบตอง ๔ มุมบรรจุของคาวหวานเครื่องเซ่น วางลงบนปากโลง ๘ ทิศหรือ ๘ ช่อง ชั้นน้ำสำหรับทำน้ำมนต์ ๑ ชั้น เมื่อจุดเทียน ๘ เล่มเช่นนั้นก็ลงมือทำน้ำมนต์ธรรณสารอ่านโอภาสว่า

“สิโรเม พุทธเทรณจ สลาเตส พรหมเทวตา ปรมเหตุ

เถน จ ปญจเพชฉลุณญเฆว สพพกมมา ปสิทธิเม”

เมื่อว่าคาถาจบแล้วก็ควักน้ำมนต์ลูบหน้าเสียผม และประพรมโลง ๓ หน แล้วหยิบเทียนที่ติดปากโลงมาจุดด้ายสายสิญจน์ที่วิ่งรอบโลงให้ไหม้ลงทั้ง ๘ ช่อง แล้วจึงเอามิดหอมมาเสกด้วยคาถาว่า “พุทฺธ ปจฺจกฺขามิ ธมฺมปจฺจกฺขามิ สงฺฆมฺปจฺจกฺขามิ” ๓ ครั้ง แล้ว ถามเองตอบเองว่า โลงนี้ทำหรับใส่อะไร ตอบว่าสำหรับใส่ศพหรือถามว่าโลงนี้ทำไว้สำหรับใส่ศพใคร ตอบว่า สำหรับใส่ศพคนนั้น ๆ เมื่อถามและตอบเสร็จแล้ว จึงเอามิดหอมนั้นสับปากหีบ ๓ ที ทางที่มีรอยสับนี้เป็นเครื่องหมายว่าให้ศิระศพอยู่ทางนี้ด้วย แล้วผลักเครื่องเซ่น ไม้ปากกา เทียนกับด้ายสายสิญจน์ที่เหลือเศษอยู่นั้น รวมลงในโลงทั้งสิ้นแล้วเอาใบตองตานีที่ใบไม้แตกก้านไม้หัก ๓ ใบ มาปูทับของที่ผลักลงไปนั้น การเบิกโลงนี้ครั้งสมัยศึกดาบรรณคงจะได้เบิกกันจริง ๆ คือตัดเอาไม้ท่อนใหญ่มาขุดเป็นรางลึกกว้างพอสมควรอย่างทีกล่าวแล้ว ใช้ไม้ปากกาเบิกถ่างให้เบะออกดูเบิกเรื่อยมาจนนั้น ครั้นต่อมการทำให้โลงหรือหีบต่อด้วยไม้กระดาน ไม่ต้องขุดและเบิกเหมือนแต่ก่อน จึงเพียงแต่ใช้ไม้เล็ก ๆ แทนไม้ปากกาเสียบปากโลงพอเป็นพิธี สมมติเบิกโลงเท่านั้น ส่วนการเซ่นผีสงฆ์ทางด้านนั้นชะรอยจะป้องกันมิให้มีภัยอันตรายแก่ผู้เบิก หรือเป็นอุบายเพื่อของกำนัล คือเงินสิ่งหนึ่งของผู้ทำโลงจะพึงได้เป็นสินน้ำใจ และเพื่อหวังกันมิให้ผีอื่นเข้ามาสิงอยู่ในโลง จึงมีการถามและตอบออกชื่อเจ้าของโลงว่า โลงนี้สำหรับใส่ศพคนนั้น ๆ เสมือนบอกว่ามีเจ้าของแล้วใครจะมาอยู่ไม่ได้ส่วนที่เอาใบตองตานีที่ใบไม้แตกก้านไม้หัก ๓ ใบ มาปูทับที่ผลักลงไปนั้นคงจะ เนื่องมาจากครั้งเอาไม้ไผ่ทำเป็นเผือกห่อศพ เมื่อจะเอาศพใส่ไม้เผือกจึงเอาใบตองปูแล้วปิดข้างหน้า เพื่อมิให้เป็นการอุจาดที่ผู้ใช้ใบตองใบไม้แตกก้านไม้หักนั้น มินิยายเล่าว่า นายใช้ให้บ่าวไปตัดตอง บ่าวทำใบแตกก้านหัก นายโกรธจึงขนาบบ่าว แต่บ่าวมีปัญหาจึงแจ้งแก้ว่าตองใช้การต้องใช้ใบแตกก้านหักจึงจะดีไม่มีอันตราย ส่วนตองใบไม้แตกก้านไม้หักนั้น สำหรับใช้หุ้มใบศรีธัญญ์เชิฐขวัญและใช้ปูรองผี นายเขลากว่าบาวก็หลงเชื่อ จึงเลยถือกันเป็นตำราแต่นั้นมาเสร็จพิธีเบิกโลงแล้ว ก็ยกหีบเข้าไปในเรือนคอยรับศพต่อไป^{๑๒}

๔.๓.๖ คติธรรมจากพิธีกรรมการหันหัวศพไปทางทิศตะวันตก

ประเพณีการหันหัวศพไปทางทิศตะวันตก ซึ่งมีความเชื่อว่า คนตายก็เหมือนกับพระอาทิตย์ตกลงไปแล้ว ย่อมไม่ย้อนกลับคืนมาทางทิศวันออกภายในวันเดียวหรือไม่เคยมีพระอาทิตย์ขึ้น

^{๑๒} สัมภาษณ์, พระครูโพธิธรรมาภรณ์ วัดเทพประทาน ตำบลเทพรักษา อำเภอสงขะ จังหวัดสุรินทร์, นักบวช, ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

ทางทิศตะวันตกจะขึ้นเฉพาะในทิศตะวันออกในวันใหม่เท่านั้น จากการสัมภาษณ์นายอ้วน กลิ่นกันหา มรรคทายกบ้านเกาะตรวจ เกี่ยวกับคติธรรมจากประเพณีการหันหัวศพไปทางทิศตะวันตกพบว่า เป็นการสอนคนเป็นให้เรารู้ว่าร่างกายของเราเหมือนกัน เมื่อตายไปแล้วจะไม่มีวันฟื้นขึ้นมาตามร่างเดิมนี้ได้อีก จะต้องเกิดใหม่ในภพหน้าเหมือนกับพระอาทิตย์ที่ตกทางทิศตะวันตกแล้ว ย่อมไปขึ้นทางทิศตะวันออก หรืออีกนัยหนึ่ง ถ้าคนเราไม่อยากตกต่ำหรือดับมีดเหมือนพระอาทิตย์ตกดินแล้ว ก็ให้มีศีลธรรม คือ ละชั่ว ประพฤติ มีจิตที่บริสุทธิ์ แล้วชีวิตก็จะมีแต่ความสว่างไสวตลอดไป^{๑๓}

๔.๓.๗ คติธรรมจากพิธีกรรมดอกไม้รูปเทียนใส่ในมือศพ การเชนศพ การเคาะโลงให้รับศีล และการจุดตะเกียงปลายเท้าศพ

ประเพณีดอกไม้รูปเทียนที่ใส่ในมือศพ ซึ่งมีความเชื่อว่า เพื่อจะให้ผู้ตายได้นำเอาไปบูชาพระรัตนตรัย จากการประชุมสัมมนา (ประชุมกลุ่ม) ประเพณีการจัดงานศพชุมชนตำบลเทพารักษ์เกี่ยวกับคติธรรมจากประเพณีดอกไม้รูปเทียนใส่ในมือศพพบว่า เป็นการสอนให้คนที่ยังมีชีวิตอยู่ได้ตั้งมั่นอยู่ในพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรมและพระสงฆ์ ว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึกของเรา โดยนำเอาคุณของพระรัตนตรัยไปปฏิบัติบูชา เพราะการนำหลักศาสนธรรมไปปฏิบัติในการดำเนินชีวิตประจำวันนั้น ถือว่าเป็นการบูชาอย่างยิ่ง ซึ่งการปฏิบัติบูชานั้นควรทำในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ เพราะตายไปแล้วไม่สามารถปฏิบัติได้ หหมดโอกาสที่จะปฏิบัติแล้ว ผู้ที่มีชีวิตอยู่จงใส่ใจในการปฏิบัติธรรม มีการให้ทานรักษาศีลและเจริญภาวนาอยู่เนื่อง ๆ^{๑๔}

เคาะโลงรับศีล ไม่ใช่ให้คนตายมารับศีล แต่เพื่อเป็นการบอกคนที่มาร่วมงานว่าอย่าเอาแต่มัว ประมาทขาดสติ ไม่สนใจในหลักธรรมคำสอน เมื่อตายไปหมดโอกาสทำความดีจะเคาะจนโลงแตก ก็ลุกขึ้นมาไม่ได้^{๑๕}

ตามไฟไว้ปลายเท้าศพนั้น โบราณใช้มะพร้าวซีกใส่เกลือเติมน้ำมันจุดเป็นตะเกียงตามไว้ในภาชนะอันบรรจุข้าวเปลือก และมีหม้อน้ำ ๓ หม้อ ใส่ น้ำตั้งไว้ไม่ฟาก ๓ อัน สมัยนี้ใช้โคมหรีไฟตามไว้ปลายเท้าศพ เป็นปัญหาธรรมว่า เมื่อยังมีชีวิต ธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลมยังมีอยู่พร้อมกัน ครั้นสิ้นชีพแล้ว ธาตุทั้ง ๔ ต่างแตกแยกกันไปจึงจุดไฟให้เห็นเป็นพระยาน้ำมันในมะพร้าวเป็นของบริสุทธิ์ดุจบุญกุศลก่อสร้าง ส่วนเกลือเปรียบด้วยบาปอกุศลเป็นคนละอย่างจะปนเคล้ากันไม่ได้ บางมติก็ว่าบุญบาปเปรียบเหมือนน้ำกับน้ำมันย่อมไม่เข้ากัน บุญให้ผลเป็นสุขบาปให้ผลเป็นทุกข์ การบรรจุข้าวเปลือกในภาชนะนั้น แสดงว่าใครหว่านข้าวกล้าลงในนาแล้วย่อมจะงอกเป็นต้นข้าว ต้นข้าวไม่กลายเป็นหญ้าฉันทใด ทำบุญไว้ก็คงเป็นบุญ ไม่กลับกลายเป็นบาปฉันทนั้น ส่วนหม้อน้ำ ๓ หม้อ ฟาก ๓ ซี่นั้น เอาไว้ทำพิธีเมื่อเวลาซีกศพไปจากบ้าน

ข้อที่มีการใช้โคมหรีไฟตามไว้ปลายเท้าศพ วิเคราะห์เป็นปัญหาธรรมว่า เมื่อยังมีชีวิต ธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม ยังมีอยู่พร้อมกัน ครั้นสิ้นชีพแล้ว ธาตุทั้ง ๔ ต่างแตกแยกกันไปจึงจุดไฟให้เห็นเป็นพระยาน้ำมันในมะพร้าวเป็นของบริสุทธิ์ดุจบุญกุศลก่อสร้าง ส่วนเกลือเปรียบด้วยบาป

^{๑๓} สัมภาษณ์, นายประสิทธิ์ จารัตน์, อ้างแล้ว.

^{๑๔} เรียบ สุขล้น, “การประชุมสัมมนาประเพณีการจัดงานศพชุมชนตำบลเทพารักษ์”, เรื่อง คติธรรมจากประเพณีงานศพ, ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

^{๑๕} เรียบ สุขล้น, “การประชุมสัมมนาประเพณีการจัดงานศพชุมชนตำบลเทพารักษ์”, เรื่อง คติธรรมจากประเพณีงานศพ, ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

อกุศลเป็นคนละอย่างจะปนคล้ากันไม่ได้ บางมติที่ว่าบุญบาปเปรียบเหมือนน้ำกับน้ำมันย่อมไม่เข้ากัน บุญให้ผลเป็นสุขบาปให้ผลเป็นทุกข์ การบรรจุข้าวเปลือกในภาชนะนั้นแสดงว่าใครหว่านข้าวกล้าลงในนาแล้วย่อมจะออกเป็นต้นข้าว ต้นข้าวไม่กลายเป็นหญ้าฉนั้นใดทำบุญไว้ก็คงเป็นบุญ ไม่กลับกลายเป็นบาปฉนั้นและเป็นปัญหาธรรมที่จะกล่าวข้างหน้าว่า มนุษย์ มี ๔ จำพวก คือพวกที่ ๑ มาสว่างไปสว่าง พวกที่ ๒ มาสว่างไปมืด พวกที่ ๓ มามืดไปสว่าง พวกที่ ๔ มามืดไปมืดจำพวกที่ ๑ มาสว่างไปสว่างนั้น คือ พวกที่เกิดมาพบพระพุทธศาสนา ได้ชื่อว่ามาสว่าง ไปสว่างนั้นคือ เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอุตสาหให้ ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา ปฏิบัติตามธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า คนจำพวกนี้มีแต่รุ่งเรืองทั้งภพนี้และภพหน้า จึงได้ชื่อว่ามาสว่างไปสว่าง จำพวกที่ ๒ มาสว่างไปมืด คือคนที่เกิดมาพบพระพุทธศาสนา อันนับว่าพบแสงสว่างแล้วแต่ตนไม่เลื่อมใสไม่ปฏิบัติตามพุทธโอวาท ประพฤติ กาย วาจา ใจ เป็นทุจริต เมื่อจากภพนี้ก็ต้องไปสู่ที่มืด จึงได้ชื่อว่ามาสว่างไปมืด พวกที่ ๓ มามืดไปสว่าง คือคนพวกนี้ ที่เกิดมาในตระกูลมิจฉาภิภูมิจิต ไม่นับถือพระพุทธศาสนาแต่ตนกลับเป็นคนสมาธิภูมิจิต นับถือพระพุทธศาสนาบำเพ็ญทาน ศีล ภาวนา เป็นสุจริต คนจำพวกนี้ได้ชื่อว่ามามืดไปสว่าง จำพวกที่ ๔ มามืดไปมืด คือจำพวกที่เกิดมาในตระกูลมิจฉาภิภูมิจิต ทั้งตนก็เป็นคนมิจฉาภิภูมิจิตตามตระกูล ไม่ได้สะสมการบุญกุศลอันเป็นทางสมาธิปฏิบัติ คนจำพวกนี้ ชื่อว่ามามืดไปมืด การที่ตามไฟไปปลายเท้าศพนั้น เป็นปัญหาธรรมเครื่องเตือนสติให้ผู้มีชีวิตอยู่ ได้ดำเนินชีวิตของตนไปในทางสว่าง แมตนั้นจะเกิดมาสว่างหรือมืดก็ตาม ขอให้ไปสว่าง คือเกิดมาแล้วอย่ามีความประมาทในการทำบุญกุศลให้อุตสาหบำเพ็ญทาน ศีล ภาวนา ประพฤติ กาย วาจา ใจ ในทางสมาธิปฏิบัติอันจะนำตนไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง ประดุจไฟที่ตามไว้ให้สว่างแลเห็นทางฉนั้น

๔.๓.๘ คติธรรมจากพิธีกรรมการไว้ทุกข์

การไว้ทุกข์ อาจเป็นเรื่องยุ่งยากด้วยเรื่องเกียรติยศและการถือชั้นกัน แต่ก่อนมีทั้งนุ่งดำ นุ่งขาว นุ่งน้ำเงิน และนุ่งผ้าสีนกกพิราบ บางทีมีการโกนหัว อย่างไรก็ตามปรกติจะใช้สีดำ แต่ถ้าเป็นคนจีน คนในบ้านจะนุ่งขาวตลอดในวันปลงศพ แต่ถ้าเป็นแขกจะนุ่งดำและน้ำเงินสำหรับสีน้ำเงินนี้น่าจะเกิดขึ้นในรัชกาล ที่ ๖ เนื่องจากข้าราชการในสมัยนั้นนุ่งผ้าม่วงสีน้ำเงิน เมื่อไปในงานศพที่ไม่ได้เกี่ยวข้องเป็นญาติกับผู้ตาย แต่ประสงค์จะให้เกียรติยศแก่งาน จึงแต่งเครื่องแบบข้าราชการพลเรือนไป

การโกนหัวไว้ทุกข์ ได้รับอิทธิพลจากอินเดียในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จสวรรคต ได้มีการให้ชายและหญิงโกนผมทุกคน เดือนละครึ่ง จนกว่าจะถวายพระเพลิงพระบรมศพ เมื่อครั้งกรมพระราชวังบวรมหาสุรสีหนาทสวรรคต ใน พ.ศ. ๒๓๔๖ ก็เช่นกัน แต่มีบางเมืองยกเว้นเพื่อปิดบังไม่ให้ข้าศึกรู้เรื่องการสวรรคต เมืองที่ได้ รับการยกเว้นได้แก่ เมืองตาก กำแพงเพชรศรีสวัสดิ์ ไทรโยค เมืองหน้าด่าน ลำปาง ลำพูน แพร่ น่าน เชียงใหม่ หลวงพระบาง เวียงจันทน์ เมืองลาว เมืองเขมร ให้มีตราบอกไปให้ทราบ ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริว่า ตามโบราณราชประเพณี เวลาพระเจ้าแผ่นดินสวรรคต พระบรมวงศ์ ข้าราชการและบรรดาราษฎรทั้งหลาย ต้องโกนผมแทนการไว้ทุกข์ทั่วพระราชอาณาจักร การไว้ทุกข์ด้วยวิธีการดังกล่าวนี้ ย่อมเป็นเครื่องเตือนร้อนอยู่เป็นส่วนใหญ่ จึงมีพระบรมราชโองการให้ยกเลิกการโกนผมตั้งแต่นั้นมา มีประเพณีทางภาคอีสานที่น่าสนใจเกี่ยวกับการบอกงานศพ กล่าวคือ

จะใช้วิธีตีกลอง ใครได้ยินก็ไปเองตามใจสมัคร ไม่จำเป็นต้องบอก จะบอกแต่คนที่โกรธกับผู้ตาย เพื่อให้ไปขอขมาลาโทษเป็นครั้งสุดท้าย แต่ในปัจจุบันไม่เป็นเช่นนั้น เพราะถือกันว่าการไปเผาศพเป็นเรื่องได้บุญ จะรู้จักหรือไม่รู้จักก็ไปเผาได้ประการสำคัญหนังสือที่เจ้าภาพพิมพ์แจกในงานศพเป็นหนังสือที่มีผู้ประสงค์จะได้รับกันมาก เพราะส่วนมากเรื่องที่นำมาพิมพ์นั้น หาไม่ได้ในตลาดหนังสือทั่วไป

จารีตประเพณีที่เป็นความเชื่อมาก่อนที่จะเดินทางไปงานศพ ให้เด็ดใบทับทิมใส่กระเป๋ หรือนำติดตัวไปด้วยก่อนเข้างาน เพื่อป้องกันสิ่งที่ไม่^{๑๖}

๔.๔ คติธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมการปฏิบัติในการสวดศพ

๔.๔.๑ คติธรรมจากพิธีกรรมการสวดมตีกา

ก่อนจะเอาศพใส่ในโลง นิมนต์พระสงฆ์มา มาตีกาทั้งเช้าและค่ำ เวลาจะมาตีกา เจ้าภาพ จุดธูปเทียนบูชาศพ แล้วอาราธนาศีล ๕ เอามือเคาะโลงบอกให้ผู้ตายมารับศีลด้วย เสร็จแล้ว พระสงฆ์สวดมตีกา

ทางคติโลก ถือว่าการให้ศีล และสวดมตีกานั้นเป็นการให้บุญแก่ผู้ตาย

ทางคติธรรม ถือว่าเป็นการสอนให้คนเป็นให้รู้จักรับศีลกินทานเสียแต่เมื่อยังเป็นคน เวลาตายไปแล้วจะทำอะไรไม่ได้ แม้เขาจะปลูกให้ต้นขึ้นมารับศีลก็ปลูกไม่ได้ นี่คือคนตาย

ประเพณีการสวดมตีกา คือ การนิมนต์พระสงฆ์ ๔ รูป สวดมตีกา คือบทตั้งหรือหัวข้อของพระอภิธรรม ๗ คัมภีร์ ซึ่งมีความเชื่อว่าเป็นการเบิกโลงและเชิญวิญญาณของผู้ตายให้รับทราบถึงการบำเพ็ญกุศลอุทิศให้ของญาติพี่น้อง หลังจากนั้นก็จะนิมนต์ให้พระสงฆ์สวดทุกวัน โดยให้พระสงฆ์สวดในเวลากลางวัน ในระหว่างการบำเพ็ญกุศลศพ จากการสัมภาษณ์นายสมบัติ ทำทอง อดีตนายกององค์การบริหารส่วนตำบลตรวจ เกี่ยวกับคติธรรมจากประเพณีการสวดมตีกา พบว่า เป็นการเตือนสติคนเป็นไม่ให้ประมาทในชีวิต ให้ชวนช่วยบำเพ็ญคุณงามความดี ละเว้น ความชั่ว ๓๕ ดังคำที่พระท่านสวดว่า กุสะลา ธัมมา แปลว่า ธรรมที่เป็นกุศล อะกุสะลา ธัมมา แปลว่า ธรรมที่เป็นอกุศล ดังนี้

ในทางพระพุทธศาสนานั้น มีการกล่าวถึงเรื่องท่อนาถปิณฑิกะเศรษฐีนิมนต์พระมาสวดบทมตีกา บังสกุล ว่าในครั้งนั้น หลานอนาถปิณฑิกะเศรษฐีอุ้มตุ๊กตาแบ่งแล้วทำพลัดตกลงสู่พื้นแตกกระจาย หลานอนาถปิณฑิกะเศรษฐีซึ่งเป็นเด็กก็ร้องไห้ เพราะมีความรักในตุ๊กตาว่าเป็นลูกของตน ท่านอนาถปิณฑิกะเศรษฐี จึงได้ปลอบใจหลานว่าอย่าร้องไห้เลย เดียวตาจะไปนิมนต์พระมาทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ จากนั้นท่านอนาถปิณฑิกะเศรษฐีก็ได้ไปนิมนต์พระมาสวดเพื่อทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ตุ๊กตาแบ่ง พระสงฆ์ท่านก็ได้สวดบทมตีกาซึ่งเป็นเหมือนแม่บทของธรรมให้ฟังแล้ว ท่านอนาถปิณฑิกะเศรษฐีก็ได้ทำบุญอุทิศส่วนกุศล เรื่องนี้ถ้าพิจารณาดูแล้วการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ตุ๊กตาแบ่งนั้นอาจจะเป็นเรื่องไร้สาระ แต่อย่าลืมนึกว่าที่ท่านอนาถปิณฑิกะเศรษฐีท่านนั้นก็น่าจะมีเหตุผลอยู่สองประการ ประการแรกต้องการปลอบใจหลานให้หยุดร้องไห้ ส่วนประการที่สองนั้นน่าจะเป็นเพราะที่

^{๑๖} เรียบ สุขล้น, “การประชุมสัมมนาประเพณีการจัดงานศพชุมชนตำบลเทพรักษา”, เรื่อง คติธรรมจากประเพณีงานศพ, ๑๗ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

านอนาถบิณฑิกะเศรษฐี เป็นเศรษฐีที่ไม่รู้จักอภัยในบุญ จึงหาวิธีการในการทำบุญอยู่เนื่อง ๆ นั้นเอง จากตัวอย่างนี้ก็เลยทำให้มีการสวดมาติกาบังสุกุลเป็นเบื้องต้นในงานศพทั่วไป^{๑๗}

๔.๔.๒ คติธรรมจากพิธีกรรมการสวดพระอภิธรรม

สวดอภิธรรม มักสวดเป็นภาษาบาลี คนเป็นฟังไม่รู้เรื่อง จึงนึกว่าสวดให้คนตายแต่จริงๆแล้ว เป็นการสวดเพื่อสอนคนที่ยังมีชีวิตอยู่ เพื่อที่จะได้นำหลักธรรมไปปฏิบัติให้เกิดผลดีในชีวิตประจำวัน ดังนั้น แม้จะฟังไม่เข้าใจ แต่เพื่อให้การฟังสวดอภิธรรมเกิดผล ควรสำรวมสังจิตไปอยู่กับเสียงพระสวด ให้จิตสงบนิ่งอยู่กับเสียงพระสวดก็จะเกิดสมาธิจิตได้

สวดหน้าศพ ต่อจากนั้นก็จัดตั้งเครื่องตั้งศพ เครื่องเช่น เครื่องบูชาศพ ตั้งเตียงสำหรับพระสวดพระอภิธรรม และเครื่องบูชาที่หน้าเตียงตามที่เตรียมไว้แล้ว นิมนต์พระมาสวดพระอภิธรรมการสวดพระอภิธรรมนั้น บางรายก็สวดเพียงคำขึ้น บางรายก็สวด ๔ จบ ตลอดรุ่ง และจะสวด๗ คั่นก็ได้ หรือสวดแต่เพียง ๓ คั่นก็ได้ตามแต่สะดวก เมื่อสวดแล้วจะพระทุกวันก็ได้ หรือ ๗วัน เลี้ยงครั้งหนึ่งก็ได้ คือเลี้ยงทุก ๆ วันตาย เช่นวันตายเป็นวันอาทิตย์ก็นิมนต์พระมาสวดวันเสาร์แล้วเลี้ยงพระเช้าวันอาทิตย์ ทุก ๆ ๗ วัน (ถ้าเป็นศพใหญ่ก็มีกงเต็กทุก ๆ ๗ วัน) หรือจะสวดครั้งคั่น แล้วถวายจตุปัจจัยหรือสิ่งของเลยทีเดียวนั้น เรียกว่าสวดปล่อยก็เป็นการสะดวกดีทั้งพระและเจ้าภาพ คือพระก็ไม่ต้องอดนอน เจ้าภาพและคนปฏิบัติพระก็จะได้พักผ่อนไม่สิ้นเปลืองทั้งกำลังกาย และกำลังทรัพย์ การสวดพระอภิธรรมนี้ก็เพื่อจะให้เจ้าภาพสดับธรรมบรรเทาความทุกข์โศกและเป็นบุญกุศล ไม่ใช่สวดให้ผีฟัง อีกอย่างหนึ่งก็เพื่อมิให้เป็นการเจียบเหงา ซึ่งเท่ากับนิมนต์พระมาเป็นเพื่อนเจ้าภาพ^{๑๘}

๔.๔.๓ คติธรรมจากतालปत्र ๔ ด้าม

จากการสัมภาษณ์นายเรือง จันทร์ภา พบคติธรรมจากหลาย ๆ ท่าน ที่ได้มีโอกาสไปร่วมงานศพ อาจจะเป็นทั้ง คนที่รัก พี่ น้อง ญาติสนิทมิตรสหาย เป็นต้นและเมื่อท่านไปร่วมฟังสวดนั้น ท่านอาจจะเห็นพระ ๔ รูป นั่งสวดโดยมีतालปत्रบังหน้า ในतालปत्रทั้ง ๔ ด้ามนี้ จะมีข้อความทั้ง ๔ ด้ามว่า "ไปไม่กลับ, กลับไม่ตื่น, ฟันไม่มี, หนีไม่พ้น" ตามลำดับ ถ้าถามท่านทั้งหลาย ว่า "คำในतालปत्रทั้ง ๔ ด้ามนี้มีความหมายอย่างไร" หลาย ๆ ท่าน อาจตอบว่า "ก็หมายถึง "ตาย" หรือ "ความตาย" นะซิ ถามได้" ซึ่งก็ถูกอยู่ในความหมายที่เป็นพื้น ๆ แต่ยังไม่ถูกตรงเท่าที่ควรเพราะคนโบราณท่านให้ความหมายลึกซึ้งกว่านั้น จึงขอนำมาขยายเนื้อความให้ท่านทั้งหลายได้ทราบดังนี้

तालปत्रด้ามที่ ๑ ที่มีข้อความว่า "ไปไม่กลับ" ความหมายในที่นี้คือ "กาลเวลา" ที่ผ่านเราไป ที่กลืนกินเราอยู่ทุกวัน ไม่มีวันคืนที่ย้อนกลับได้

ดังนั้น เราจึงควรทำแต่สิ่งที่ดีงาม ที่สมควรทำ ก่อนที่ไม่มีโอกาสได้ทำเป็นการเตือนไม่ให้ประมาทในการใช้ชีวิต ให้ทำสิ่งมีประโยชน์ ให้คุณค่า สร้างสรรค์ความดีงามต่าง ๆ ให้เกิดมีในชีวิต ครอบครัว คนที่เรารัก รวมทั้งชาติ บ้านเมือง เสียตอนที่ยังมีโอกาสทำได้ เพราะถ้า กาลเวลา มันผ่านมันเลยไปแล้ว เราอาจจะไม่มีโอกาสได้ทำ ได้สร้าง แล้วจะเสียใจในภายหลังก็ไม่ประโยชน์

^{๑๗} สัมภาษณ์, พระครูไพโรจน์วุฒิคุณ วัดเทพประทาน ตำบลเทพรักษา อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์, นักบวช, ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

^{๑๘} สัมภาษณ์, พระครูไพโรจน์วุฒิคุณ , อ่างแล้ว

ตาลปัตรด้ามที่ ๒ ที่มีข้อความว่า "หลับไม่ตื่น" ความหมายในที่นี้คือ "ปุถุชน คนธรรมดาอย่างเรา ๆ ท่าน ๆ ที่ยังมีกิเลส (ราคะ โทสะ โมหะ) หนาอยู่ ท่วมท้นอยู่ จึงจมปลักหลับอยู่ในกองกิเลส ไม่ยอมตื่นขึ้นมารู้ สู้กับมัน"

ตาลปัตรด้ามที่ ๓ ที่มีข้อความว่า "ฝันไม่มี" ความหมายในที่นี้คือ "พระอรหันต์" ที่ท่านสามารถกำจัดขจัดกิเลสให้ไปจากจิตใจท่านได้อย่างสิ้นเชิง ไม่สามารถกลับมาฝันกำเริบได้อีก

ตาลปัตรด้ามที่ ๔ ที่มีข้อความว่า "หนีไม่พ้น" ความหมายในที่นี้คือ "กรรม" (กรรม คือ การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา เป็นค่ากลาง ๆ ไม่ดี ไม่ชั่ว ขึ้นอยู่แต่เราเจตนาทำในสิ่งที่ดี ก็จะเรียกว่า "กรรมดี หรือ กุศลกรรม" ถ้าเราเจตนาทำในสิ่งที่ชั่ว ก็จะเรียกว่า "กรรมชั่ว หรือ อกุศลกรรม" ซึ่งจะเป็นสิ่งที่เราทำผ่านมาแล้วในอดีต เราเคยทำสิ่งใดไว้ก็จะต้องได้รับสิ่งนั้นตอบสนองเสมอทั้งในทางที่ดี และไม่ดี เช่น เรื่องของท่านพระโมคคัลลานะ พระอัครสาวกเบื้องซ้าย เป็นผู้เลิศทางด้านฤทธิ์ ก่อนที่ท่านจะปรินิพพาน ท่านก็ถูกโจรดักทำร้าย ถึง ๓ ครั้ง ๓ ครา ท่านก็ใช้ฤทธิ์ เหาะหนี จนท่านมาพิจารณาตุกรรมในอดีตชาติของท่านว่าทำไมโจรกลุ่มนี้จึงมาทำร้ายท่าน ท่านก็พบว่าในอดีตชาตินั้น ท่านเคยทำร้ายบุพการีของท่าน เพราะภรรยาอายุ เมื่อท่านทราบถึงกรรมที่ท่านทำมาแล้ว ท่านจึงยอมรับในวิบากกรรม(ผลของกรรม)นั้น ท่านจึงยอมให้โจรทำร้าย ทุบตีท่านจะกระดุก แผลกละเอียด สุดท้ายท่านจึงเข้าปรินิพพาน

นี่คือความหมายของคนโบราณที่ท่านนำคำทั้ง ๔ "ไปไม่กลับ หลับไม่ตื่น ฝันไม่มี หนีไม่พ้น" มาผูกเป็นปริศนาไว้ที่ตาลปัตรทั้ง ๔ ด้าม เพื่อเป็นเครื่องเตือนใจเรา ๆ ท่าน ๆ ทั้งหลายในรุ่นหลัง ดังที่กล่าวมา^{๑๙}

๔.๕ คติธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมการบวชนาคและการนำศพไปสู่ฌาณสถาน

จากการสัมภาษณ์นายเรือง จันทร์ภา พบว่า วันเผาศพนั้น โบราณนิยมว่าห้ามเผาในวันข้างขึ้นเผาวันคี่ ข้างแรมเผาวันคู่ ห้ามเผาศพในวันศุกร์ และถ้าตายในวันเสาร์ห้ามเผาในวันอังคาร วิธีนับวันคี่วันคู่ขึ้นดังนี้ ขึ้น ๑ ค่ำ คนเผาผี ขึ้น ๒ ค่ำ ผีเผาคน เป็นต้น ขึ้น ๑๕ ค่ำ คนเผาผี แรม ๑๕ ค่ำ ผีเผาคน โดยนับนี้ข้างขึ้นวันคี่เป็นวันคนเผาผี ข้างแรมเป็นวันผีเผาคน ถ้าถูกวันคนเผาผี ไม่เดือดร้อนแก่คนเป็น ถ้าถูกวันผีเผาคน คนเป็นจะมีความเดือดร้อน เพราะฉะนั้นข้างขึ้นให้เผาวันคี่ ข้างแรมให้เผาวันคู่ มีปฐมเหตุอย่างไรยังหาหลักฐานไม่ได้ถนัด เป็นแต่เล่ากันว่า เป็นมติของเจ้าของเครื่องศพ ซึ่งเป็นคนเจ้าปัญญา แสวงหาทางลาภผลทางเผาศพ ทำเครื่องศพไว้ให้เขาเผา ครั้นมีคนมาเผาพร้อมกันหลายราย จึงอุบายว่า ข้างขึ้นต้องเผาวันคี่ ข้างแรมต้องเผาวันคู่ ถูกต้องตามตำรายิ่งนัก คนทั้งหลายเห็นแบบคายก็หลงเชื่อจึงถือกันเป็นตำรา ส่วนที่ห้ามเผาวันศุกร์และตายวันเสาร์ห้ามเผาวันอังคารนั้นก็คงมีเหตุผลคล้ายๆ กัน และชะรอยจะมีผู้ใดผู้หนึ่งได้ประสบเหตุร้าย มาแล้วจึงได้ถือกันเป็นตำรา

การปลงศพนั้น ถ้าสะดวกที่บ้านก็มักทำกันที่บ้านก่อนแล้ว ชักศพไปวัดมีเทศน์บังสุกุลเล็กน้อยแล้วก็เผา ถ้าไม่สะดวกที่บ้านก็ชักศพไปที่วัดทีเดียว ส่วนการทำบุญ ๗ วัน ต้องกลับมาทำที่บ้านเพราะถือกันว่าปลดทุกข์หรือทำบุญบ้าน เพื่อเป็นความสวัสดิแก่คนที่อยู่ต่อไปการปลงศพถ้าทำ

^{๑๙} สัมภาษณ์, นายเรือง จันทร์ภา, ปราชญ์ชาวบ้าน หมู่ ๒ ตำบลเทพรักษา อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์, ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

กันอย่างเต็มที่ถึง ๓ วัน ๓ คืน ที่เป็นอย่างธรรมดาที่ตั้งศพคืนหนึ่งรุ่งขึ้นเผาที่ย่อให้สั้นกว่านั้นก็ชักเข้าเผาเย็น ส่วนการกุศลกัณฐ์มีการสวดมนต์เย็นเลี้ยงพระ เรียกกันว่าเปิดศพทำบุญบ้าง ไม่มีบ้าง กลางคืนมีสวดพระอภิธรรมกลางคืนมีเทศน์บังสุกุล จะมีเทศน์กัณฐ์เรื่องอะไรและบังสุกุลก็ครั้งๆ ละเท่าใด วันและเวลาไหนบ้างแล้วแต่กำลังและความสะดวกของเจ้าภาพ ถ้าเป็นงานใหญ่ก็มีงเด็ก มีเทศน์ปฐมสังคายนาเครื่องสังเืตกัณฐ์เทศน์ ทั้งสลากทำทาน มีปีพาทย์ มหรสพต่างๆ และดอกไม้เป็นต้น เมื่อตกลงว่าจะทำศพเมื่อไร ณ ที่ไหนเจ้าภาพควรจะเตรียมตัวดังนี้

๑. ติดต่อกับเจ้าอาวาสหรือเจ้าป่าช้า ในวัดที่จะไปปลงศพ
๒. เมรุที่เผาศพ เครื่องตั้งศพ หยวก และดอกไม้ตาราง
๓. สัปเหร่อหรือสนม ผู้ทำการเผา
๔. ผ้าขาวสำหรับนุ่งห่มในงานศพ
๕. เครื่องกัณฐ์เทศน์ อย่างน้อยควรมีไตร ดอกไม้รูปเทียน หมากพลู บุหรี่ไม้ขีดไฟ ใบชา เงินติดเทียน รวมใส่ตะลุ่มหรือพานก็ได้ตั้งเป็นเครื่องกัณฐ์ ถ้าเป็นเครื่องสังเืตกัณฐ์มีตู้ เครื่องใช้ต่างๆ ใส่ประดับไว้ในตู้ให้ดูงดงาม ยิ่งได้ของรักของชอบใจของผู้ถึงแก่กรรมทำเป็นเครื่องเืตกัณฐ์ยิ่งดี
๖. เครื่องสามหาบ มีไตร ๓ ไตร เชิงกรานหรืออั้งโล่ ๓ ใบ ทาตินสอพอง साแหวก ๓ คู่ พันผ้าขาว ไม้คาน ๓ อัน ทาตินสอพองหรือพันผ้าขาวก็ได้ สำหรับคาวหวานจะรวมเป็นถาดเดียวหรืออย่างละถาดก็ได้ ถึงวันเดิน ๓ หาบ ต้องบรรจุอาหารและขนมข้าว บรรจุข้าวสุกเสร็จเพื่อให้พระฉันในวันนั้น หม้อข้าวหม้อแกง อย่างละ ๓ รวม ๖ ใบ ทาตินสอพองให้เหมือนกัน หม้อข้าว ๓ ใบ ใส่ข้าวสาร หม้อแกง ๓ ใบ ใส่ของแห้ง มีพริก กะปิ หอมกระเทียม นอกจากนั้นจะมีอะไรอีกก็ได้
๗. มะพร้าว ๑ ลูก กะเทาะเปลือกให้หมด ปอกให้ขาวสำหรับล้างหน้าศพเมื่อเวลาจะเผา
๘. ของขำร่วยจะแจกเป็นหนังสือ ผ้าเช็ดหน้า หรือสิ่งของอะไรอื่นๆ อีกก็ได้ตามชอบใจ
๙. เงินทั้งทาน จะใช้สตางค์ใส่ลูกมะนาวก็ได้ หรือใช้ทั้งสตางค์ล้วนๆ ก็ได้
๑๐. ผ้าไตรสำหรับทอดชักบังสุกุล เวลาเทศพหรือยกศพขึ้น จิตตภาธารอย่างน้อย ๓ ไตร
๑๑. สตางค์ ๓๒ สตางค์เอาไว้ซื้อที่
๑๒. โภศสำหรับบรรจุอัฐิ
๑๓. ดอกพิกุล ทำด้วยทองและเงิน ถ้าไม่มีก็ใช้ดอกมะลิ เงินเหรียญหรือสตางค์ขาวแดงก็ได้สำหรับไปโปรยอัฐิ

๑๔. พระสวดหน้าไฟ ๔ รูป พระนำศพ ๑ รูป
๑๕. ถ้าบรรจุอัฐิในที่เดียว ควรเตรียมสร้างอนุสาวรีย์ไว้เมื่องานเสร็จ และจะได้นำไปบรรจุ
๑๖. ถ้าจะทำบุญ ๗ วันเลย ต้องเตรียมหาของถวายพระไว้ด้วย อย่างน้อย ๕ รูป อย่างมาก ๗ รูป และในที่นี้ ศพออกจากบ้านแล้ว ด้ายสายสิญจน์วางบ้าน และให้พระถือเจริญพุทธมนต์ได้^{๒๐}

๔.๕.๑ คติธรรมจากพิธีกรรมการบวชนาคพและจุณศพ

ประเพณีการบวชจุณศพ คือการบวชตามประเพณีเมื่อมีการบำเพ็ญกุศลศพก็จะมีการบวชเพื่อจุณศพนำไปเผา โดยมากจะนิยมบวชลูกหลานเพราะมีความเชื่อว่าผู้ตายจะได้เกาะชาย

^{๒๐} สัมภาษณ์, นายเรือง จันทร์ภา, อ้างแล้ว

ผ้าเหลืองเข้าป่าช้าหรือเกาะผ้าเหลืองขึ้นสู่สวรรค์ จากการสัมภาษณ์นายสรاف สมยิ่ง เกี่ยวกับคติธรรมจากประเพณีการบวชน้ำไฟทุ่งศพ พบว่า การบวชน้ำไฟ มักเข้าใจกันว่า เป็นการบวชของผู้ตายขึ้นสวรรค์ ความจริงนั้นไม่ใช่เพราะการบวชน้ำไฟเป็นการปลงธรรมสังเวยต่อการเกิด แก่ เจ็บและตายในที่สุด มนุษย์ก็มีเท่านี้ทำ ให้เกิดการ เบื่อหน่ายต่อชีวิตในโลกียวิสัย ไม่ประสงค์จะอยู่ในเพศฆราวาสแล้ว พอใจในสมณเพศ มุ่งปฏิบัติธรรมเพื่อความหลุดพ้น เข้าสู่มรรคผลนิพพาน^{๒๑}

พระสงฆ์นำหน้า ในการนี้ต้องนิมนต์พระภิกษุรูปหนึ่ง มาอ่านพระอภิธรรมไปข้างหน้าศพด้วย การที่นิมนต์พระมานำหน้าศพนี้ กล่าวกันว่าจะได้นำวิญญาณไปสู่สวรรค์เบื้องหน้าจะเป็นปัญหารธรรมว่า พระสงฆ์เป็นผู้นำมาหาชนผู้นับถือพระพุทธศาสนาไปสู่ทางเกษม คือเมื่อพระศาสดาเข้าสู่นิพพานแล้ว พระสงฆ์เป็นผู้เล่าเรียนพระธรรมวินัย ทรงจำและแนะนำสืบทอดต่อมา พระพุทธศาสนาจะตั้งมั่นอยู่ได้ก็เพราะพระสงฆ์ และพระสงฆ์เป็นผู้นำ พระธรรมมาสั่งสอนเราทั้งหลาย เพราะฉะนั้นจึงได้ชื่อว่า พระสงฆ์ทั้งหลายนำเราไปสู่ทางเกษม

ข้อที่ต้องมีพระสงฆ์นำหน้าศพ วิเคราะห์เป็นปัญหารธรรมว่า พระสงฆ์เป็นผู้นำมาหาชนผู้นับถือพระพุทธศาสนาไปสู่ทางเกษม คือเมื่อพระศาสดาเข้าสู่นิพพานแล้ว พระสงฆ์เป็นผู้เล่าเรียนพระธรรมวินัย ทรงจำและแนะนำสืบทอดต่อมา พระพุทธศาสนาจะตั้งมั่นอยู่ได้ก็เพราะพระสงฆ์ และพระสงฆ์เป็นผู้นำ พระธรรมมาสั่งสอนเราทั้งหลาย เพราะฉะนั้นจึงได้ชื่อว่าพระสงฆ์ทั้งหลายนำเราไปสู่ทางเกษม

การนิมนต์พระจงออกหน้าศพ เพื่อจะสอนคนที่ยังอยู่ให้ได้สำนึกว่า ตอนที่ยังอยู่ ต้องเดินตามหลังพระ หมายความว่า ให้ดำเนินชีวิตตามพระธรรมคำสั่งสอนพระพุทธเจ้านั่นเอง จึงจะอยู่ดีมีสุข มีความเจริญก้าวหน้า

๔.๕.๒ คติธรรมจากพิธีกรรมประตูปา

ประตูปานี้ ให้ทำเมื่อจะยกศพออกจากบ้านเรือน คือหากิ่งไม้สดมา ๒ กิ่ง ผูกติดที่ประตูรวบยอดให้เป็นคูกา เพื่อให้ชักศพรูดออกไป หรือจะใช้เพียงกิ่งเล็กๆ ผูกหรือเสียบปักไว้ข้างประตูก็ได้ เมื่อศพออกจากเรือนไปแล้วก็ถอนทิ้งเสีย ที่ทำเช่นนี้ มีความหมายเป็น ๒ นัย คือนัย ๑ เพื่อป้องกันไม่ให้ผีกลับเข้าไปในเรือน เพราะเมื่อผีออกไปเห็นมีประตูปาเป็นที่สังเกต ครั้นกลับมาจะเข้าเรือนไม่เห็นประตู ก็หลงทางกลับเรือนไม่ถูก อีกนัย ๑ เป็นปัญหารธรรมว่าประตูปาถ้าใครได้ย่างเข้าไปแล้ว ไม่มีกำหนดว่าเมื่อไรจะได้กลับมาพบญาติอีก และเพื่อให้คนที่อยู่ภายหลัง ปลงธรรมสังเวยว่าคนเราก็คือเหมือนต้นไม้ ซึ่งปักตะงอยู่ทั้งคู่พอสิ้นลมยกศพลงไปแล้วก็ถูกถอนต้นลงทันที จะได้เป็นจิตตภาวนาบรรเทาความโลภ ความโกรธ ความหลง ให้เบาบางจากสันดาน

ข้อที่จัดทำประตูปานี้ วิเคราะห์เป็นปัญหารธรรมว่าประตูปาถ้าใครได้ย่างเข้าไปแล้วไม่มีกำหนดว่าเมื่อไรจะได้กลับมาพบญาติอีก และเพื่อให้คนที่อยู่ภายหลัง ปลงธรรมสังเวยว่าคนเราก็คือเหมือนต้นไม้ ซึ่งปักตะงอยู่ทั้งคู่พอสิ้นลม ยกศพลงไปแล้วก็ถูกถอนต้นลงทันที จะได้เป็นจิตตภาวนาบรรเทาความโลภ ความโกรธ ความหลง ให้เบาบางจากสันดาน^{๒๒}

^{๒๑} สัมภาษณ์, นายสรاف สมยิ่ง, ปราชญ์ชาวบ้านหมู่ ๘ ตำบลเทพรักษา อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์, ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

^{๒๒} สัมภาษณ์, นายสรاف สมยิ่ง, อ้างแล้ว

๔.๕.๓ คติธรรมจากพิธีกรรมตีหมอน้ำและหม้อไฟนาคพ

จากการสัมภาษณ์นายสรภาพ สมยิ่ง ขณะเมื่อยกศพผ่านประตูไปนั้น ต้องให้คนคอยเอาไม้ต๋อยหมอน้ำ ๓ ใบ ซึ่งตั้งประจำอยู่ให้แตกกระจาย และให้นำไฟดวงนั้นไปหน้าศพ แล้งชักฟาก ๒ ซี่ที่เตรียมไว้นำออกจากเรือน บางมติก็ว่าเมื่อจะยกศพออกจากเรือน ต้องหาหม้อไฟ ๑ หม้อ หมอน้ำ ๔ หม้อและไม้สำหรับทุบหม้อ เตรียมไว้ใกล้ ๆ ศพ หม้อไฟนั้นสำหรับนำหน้าศพ หมอน้ำนั้นสำหรับทุบให้แตก ในขณะเมื่อยกศพผ่านไป เมื่อทุบหมอน้ำแตกแล้ว ก็หักไม้ที่ทุบนั่นเสีย และคนที่อยู่ในเรือนต้องถือพัดโบกลม ออกจากเรือนไปทางศพ ๔ ที่ มตินี้หมอน้ำหม้อไฟไม่เตรียมไว้แต่เดิมและไม่มิชักฟาก การต๋อยหมอน้ำให้แตกเอาไฟนำหน้าศพ และเอาพัดโบกมมนั้น เป็นปัญหาธรรมว่า ธาตุทั้ง ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม แตกสลายออกจากกันแล้วเหลือแต่ไฟนำหน้า คนเราจะดำรงชีวิตอยู่ได้ ก็ด้วยธาตุทั้ง ๔ ควบคุมกันอยู่ เมื่อธาตุทั้ง ๔ แตกสลายลงแล้ว ชีวิตก็ดำรงอยู่ไม่ได้ ส่วนที่ชักฟาก ๓ ซี่นั้นให้พิจารณาพระไตรลักษณ์ว่า รูปนั้นเป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์แล้วไม่ใช่ของเรา ในวันหนึ่งข้างหน้าจะต้องแตกดับ เน่าเปื่อยศูนย์สิ้นไปเมื่อความตายมาทันเช้าวันใด ก็เหมือนชักไม้ฟากออกจากเรือน จะผ่อนผันอย่างไรไม่ได้ทั้งนั้น ต้องละทิ้งร่างกายที่เปรียบเหมือนเรือน ไปแต่ผู้เดียวหาเพื่อนฝูงมิได้

ข้อที่มีการต๋อยหมอน้ำให้แตกเอาไฟนำหน้าศพและเอาพัดโบกมมนั้น วิเคราะห์เป็นปัญหาธรรมว่า ธาตุทั้ง ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม แตกสลายออกจากกันแล้วเหลือแต่ไฟนำหน้าคนเราจะดำรงชีวิตอยู่ได้ ก็ด้วยธาตุทั้ง ๔ ควบคุมกันอยู่ เมื่อธาตุทั้ง ๔ แตกสลายลงแล้ว ชีวิตก็ดำรงอยู่ไม่ได้ ส่วนที่ชักฟาก ๓ ซี่นั้นให้พิจารณาพระไตรลักษณ์ว่า รูปนั้นเป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์แล้วไม่ใช่ของเรา ในวันหนึ่งข้างหน้าจะต้องแตกดับ เน่าเปื่อยศูนย์สิ้นไปเมื่อความตายมาทันเช้าวันใด ก็เหมือนชักไม้ฟากออกจากเรือน จะผ่อนผันอย่างไรไม่ได้ทั้งนั้น ต้องละทิ้งร่างกายที่เปรียบเหมือนเรือน ไปแต่ผู้เดียวหาเพื่อนฝูงมิได้^{๒๓}

๔.๕.๔ คติธรรมจากพิธีกรรมชดข้าวสาร การโปรยข้าวตอก

ชดข้าวสาร ปิดเสนีฉัญไร สมัยโบราณตอนเอาศพออกจากบ้าน ถือว่าต้องปิดความอับมงคลออกจากบ้านด้วยการชดข้าวสารพร้อมคาถา เพื่อให้ความอับมงคลจากไปพร้อมกับศพ โปรยข้าวสารตอก ขณะเคลื่อนศพไปวัด คนโบราณจะโปรยข้าวสารตอกเป็นปริศนาธรรมให้กับคนเป็นว่า คนเราตายแล้วไม่ฟื้น ก็เหมือนข้าวสารตอกที่โปรยลงดินแล้วไม่งอกขึ้นได้นั้นแหละ

๔.๕.๕ คติธรรมจากการหามศพ

จากการสัมภาษณ์นายสุวรรณ ศาลาจันทร์ เกี่ยวกับคติธรรมจากประเพณีการหามศพ พบว่า การหามศพ ออกจากบ้านให้เอาเท้าออกและลบรอยเท้าคนหาม และเอาไม้ ๔ อัน ทำเป็นสี่เหลี่ยมเหมือนประตู เพื่อหลอกผู้ตายว่าเป็นประตู พoyกศพผ่านประตูก็เอาไม้ขึ้นไปที่ข้างหลังคนหามศพจะมีลูกหลานคนสุดท้ายของผู้ตายนำขบวนหาม ขบวนนำขบวน (ข้าวนำไปเพื่อบอกเจ้าของป่าช้า) ปลามิหวักับหาง เงินใส่ภาชนะแล้วห่อผ้าขาว เพื่อนำไปเซ่นเจ้าเปเลว ขบวนนำขบวนจะวางใกล้ศพตลอดเวลาหลังจากผลนำไปวางบนเชิงตะกอน ลูกหลานหอมหน้าทุกคน เพื่อไม่ให้ผีจำความหลังของตนได้และประเพณีการหามศพมีความเชื่อว่าการหามศพจะต้องมีพระภิกษุ หรือ ลูกหลาน ที่บวชหน้าไฟเป็นผู้จูงศพ ด้วยหวังว่าพระจะนำวิญญาณของผู้ตายไปสู่ที่สงบสุข เพื่อเตือนสติคนเป็นว่า การ

^{๒๓} สัมภาษณ์, นายสรภาพ สมยิ่ง, อ้างแล้ว

ที่ดำเนินชีวิตให้มีความสุขนั้น ต้องมีศีลธรรม คุณธรรม หลักธรรม เป็น ข้อปฏิบัติ เพราะพระภิกษุนี้เป็นเครื่องหมายแห่งคุณธรรมในฐานะเป็นผู้ประพฤติเป็นแบบ และ ช่วยชี้แนะนำอบรมสั่งสอน^{๒๔}

๔.๕.๖ คติธรรมสี่คนหา สามคนแห่ หนึ่งคนนั่งแคร่ สองคนพาไป

จากการสัมภาษณ์ นายสมภรณ์ บุตรดี พบคติธรรมว่า สี่คนหา หมายถึงว่า สิ่งที่ประกอบกันเข้าอย่างพอเหมาะทำให้เกิดรูปร่างขึ้นมาเป็นมวลสารเนื้อแท้ ได้แก่ ธาตุ ๔ วัตถุธรรมชาติดั้งเดิมของสรีระร่างกายของสรรพสิ่งที่มีชีวิตสามารถมองเห็นด้วยตาซึ่งเป็นส่วนผสมของ ธาตุ ๔ อยู่ในสภาวะที่เกิดขึ้นตั้งอยู่และสลายตัว ใครก็ห้ามไม่ได้ ไม่ใช่เราไม่อยู่ในอำนาจของเรา วันหนึ่งต้องทรุดโทรมแตกสลายไปธาตุทั้ง ๔ จะกลับคืนสู่สภาพเดิม คือ ๑) ปฐวีธาตุ ธาตุดิน มีลักษณะที่แข็งมองเห็นเป็นรูป สามารถสัมผัสได้ เช่น ผม ขน เล็บ ฟัน เป็นต้น ๒) อาโปธาตุ ธาตุน้ำ มีลักษณะเหลวไหลถ่ายเท ทำให้อ่อนนุ่มผสมผสานกัน เช่น น้ำเหลือง น้ำเลือด น้ำดี เป็นต้น ๓) เตโชธาตุ ธาตุไฟ เป็นลักษณะร้อนยังกายให้อบอุ่น ย่อยอาหาร ทำให้ร่างกายไม่เปื่อยเน่า เป็นต้น ๔) วาโยธาตุ ธาตุลม มีลักษณะกระพือพัด ลอยตัว พัดไปทั่วร่างกาย ทำให้ร่างกายเคลื่อนไหว ดิน น้ำ ลม และไฟนี้แหละ คือตัวตน แต่ตัวเราที่แท้จริงคืออะไร ด้วยเหตุผลนี้จึงได้ชื่อว่า ๔ คนหา สามคนแห่ หมายความว่า มวลสารที่เป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติจะซ่อนความเร้นลับ คือการผืนแปรและสลายตัวเอาไว้ในตัว เปิดเผยตัวเองออกมาให้เห็นเสมอกันทั้งหมด เรียกว่า ธรรมนิยาม เพราะกำหนดรู้ได้ถึงธรรมชาติที่เปลี่ยนแปลง ได้แก่ ไตรลักษณ์ อาการที่เปลี่ยนแปลงอยู่ประจักษ์ตามรูปทำให้เบญจขันธ์เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ มี ๓ อย่าง คือ ๑) อนิจจตา เปลี่ยนสภาพอยู่ทุกขณะ คงที่เพียงชั่วคราวไม่ยั่งยืนเปลี่ยนแปลงไม่คงทนถาวร ๒) ทุกขตา ความไม่สมบูรณ์ ไม่สมดุตามธรรมชาติ เจ็บปวดเป็นเวทนาที่ทนได้ยาก ๓) อนัตตตา เป็นไปตามเหตุปัจจัย ผืนความปรารถนาไม่อยู่ในอำนาจความเป็นเจ้าของสูญสลายไปเอง สรรพสิ่ง ต้องอยู่ภายใต้ความเปลี่ยนแปลงไม่สมบูรณ์เสมอ สิ่งห้ามไม่ได้ก็คือเจ้าแห่งรูปที่แท้จริง ด้วยเหตุผลนี้จึงได้ชื่อว่า ๓ คนแห่

หนึ่งคนนั่งแคร่ หมายความว่า คุณสมบัติที่คอยควบคุมบัญชาการของอวัยวะทุกส่วน กล่าวคือ ผู้เป็นใหญ่และเป็นสิ่งที่เก็บข้อมูลทุกอย่างไว้ได้เป็นอย่างดี หนึ่งคน ได้แก่ จิตและแคร่ หมายถึง ร่างกาย จิตนั่งอยู่บนร่างกายซึ่งทำหน้าที่เป็นนาย ดังพุทธพจน์ที่ว่า “จิตเป็นนาย กายเป็นบ่าว” นิยามของคำว่า จิต มี ๕ อย่าง คือ ๑) การที่จิตมีสภาพปกติ รู้การเปลี่ยนแปลงทางอารมณ์ ๒) เป็นสถานที่เก็บบาปและบุญและบัญชาการตามวิถีแห่งจิต ๓) มีธรรมชาติสร้างผลของกรรม ๔) เป็นบ่อเกิดแห่งศิลปะอันงามวิจิตรทุกอย่างในโลก ๕) เป็นธรรมชาติรู้การสัมผัสปรุงแต่งสร้างสรรค์สรรพสิ่ง สรรพสิ่งที่มนุษย์สร้างสรรค์ขึ้นล้วนแต่สำเร็จด้วยใจทั้งสิ้น จิตใจจึงมีขึ้นลงตลอดเวลา ดังคำที่ว่า จิตนี้หยั่งรู้ยากนัก บางครั้งเป็นมาร บางกาลเป็นเทวดา บางเวลาเป็นพระ บางขณะเป็นพรหม บาง อารมณ์เป็นมนุษย์ ต่ำสุดเป็นสัตว์เดรัจฉาน ด้วยเหตุผลนี้จึงได้ชื่อว่า ๑ คนนั่งแคร่

สองคนพาไป คติธรรมหมายความว่า คือบุญและบาป ที่จะนำพาคนเราไปนรกหรือสวรรค์ ถ้าบุญก็นำพาไปเกิดดีมีมนุษย์ สวรรค์ เป็นต้น แต่ถ้าเป็นบาปก็พาไปเกิดในสถานที่ไม่มีทุกข์วิบาก ดังนั้น

^{๒๔} สัมภาษณ์ นายสุวรรณ ศาลาจันทร์, ปราชญ์ชาวบ้านหมู่ ๘ ตำบลเทพรักษา อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์, ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

สัตว์โลกจึงเป็นไปตามกรรม แล้วแต่ทุนที่เป็นปัจจัยเกื้อหนุนจากพฤติกรรม การกระทำในรูปแบบของกิจกรรมซึ่งมี ๒ อย่าง คือ ทำดีจัดเป็นกุศล ทำชั่วจัดเป็นบาป ทำสิ่งไหนมากก็จะไปตามทางของสิ่งนั้นๆ ไป ได้แก่บุญและบาปนำพาจิตไปเพราะจิตเป็นผู้กระทำ ทำกุศลไว้มากบุญจะนำไปสู่สวรรค์ซึ่งเป็นชื่อเขตแดนของความสุข ทำบาปไว้ บาปจะนำไปสู่นรกเป็นชื่อเขตแดนแห่งความทุกข์ สาเหตุที่ทำให้ผู้ประพฤติก่อกรรม มี ๓ อย่าง คือ ๑) กายกรรม พฤติกรรมทางกายที่เป็นฝ่ายทางกุศลกรรม กล่าวคือ การที่มีกายประพฤติกดี ๒) วาจากรรม พฤติกรรมทางวาจาที่เป็นฝ่ายทางกุศลกรรม กล่าวคือ การมีวาจาที่กล่าวดี ๓) มโนกรรม พฤติกรรมทางจิตที่เป็นฝ่ายทางกุศลกรรม กล่าวคือ การมีจิตที่คิดดี ส่วนสาเหตุที่ทำให้ผู้ประพฤติก่อกรรมมีแนวพฤติกรรมที่ตรงกันข้ามกับสาเหตุที่ทำให้ผู้ประพฤติก่อกรรมมี ๓ อย่างเช่นกัน หลังการตายสิ่งที่จำเป็นที่สุดของจิต คือ บุญและบาป เงินใช้ไม่ได้ ข้าวกินไม่เป็น ด้วยเหตุผลนี้จึงได้ชื่อว่า ๒ คนพาไป^{๒๕}

๔.๕.๗ คติธรรมจากประเพณีเครื่องมือจูงศพ

เครื่องมือจูงศพประกอบด้วยต้นอ้อย ผ้าขาว ด้ายหรือไหมที่มัดต่อกันทอดยาวต่อจากหีบศพ เพื่อให้พระภิกษุและสามเณรพร้อมทั้งลูกหลานญาติพี่น้องจับถือเดินจูงศพ โดยมีความเชื่อว่าเพื่อนำทางผู้ตายไปสู่สุคติ จากการสัมภาษณ์นายสมภรณ์ บุตรดี ผู้ใหญ่บ้านพรมคาต เกี่ยวกับคติธรรมจากเครื่องมือจูงศพประกอบด้วยต้นอ้อย ผ้าขาว ด้ายหรือไหมพบว่า เป็นการสอนให้คนทำความดี ๑ มีจิตใจบริสุทธิ์ ๑ และรู้จักสามัคคี ๑ อย่างต้นอ้อยที่ใช้จูงศพ เป็นการสอนให้ทำความดีโดยเปรียบเทียบว่า การทำความดีนั้นเหมือนการกินอ้อยจากปลายไปหาโคน ซึ่งการกินอ้อยจากปลายไปหาโคนนั้น จะขัดความรู้สึกเพราะจืดชืดไม่มีรสหวาน ถ้าทั้งกลวงคันก็ไม่เจอรสหวานเพราะรสหวานจะอยู่ที่โคนอ้อย แต่ถ้าสูบกินไปเรื่อย ๆ โดยไม่ยอห์ทอดจนถึงโคนต้นอ้อยก็จะได้ดื่มด่ำรสหวานของอ้อยเอง เหมือนการทำความดียอมมีอุปสรรคปัญหาเป็นธรรมดา อาจไม่สนุก ผิดความรู้สึกคนทำ ถ้าทั้งกลวงคันก็จะไม่ได้ผลจากความดี แต่ถ้าไม่ยอห์ทอดทำจนสำเร็จก็จะพบผลของความดี คือความสุขความชื่นใจ ส่วนผ้าขาวที่ใช้จูงศพนั้นหมายความว่าผ้าขาวเป็นผ้าที่มีสีบริสุทธิ์คือสอนให้คนเราทำจิตใจให้บริสุทธิ์ สะอาด ปราศจากมลทินความเศร้าหมองใจ โดยการละชั่ว ทำดี ทำจิตใจให้บริสุทธิ์ จึงจะพบนิพพานได้ และเส้นด้ายหรือไหมที่มัดต่อกันนั้น เป็นการสอนให้ลูกหลานและญาติพี่น้องตลอดถึงคนเรารู้รักสามัคคีกัน โดยเปรียบเทียบว่าเส้นด้ายเส้นไหมที่จูงศพดึงเท่าไรก็ไม่ขาดเพราะเส้นด้ายเส้นไหมมีหลายเส้นรวมตัวกลมเกลียวกันเป็นหนึ่งเดียว จึงเหนียวแน่นไม่ขาดง่าย ๆ แต่ถ้าแยกแตกกันออกเป็นเส้น ๆ ดึงนิดเดียวก็ขาด เช่นเดียวกัน ถ้าลูกหลานญาติพี่น้องรู้จักสามัคคี รักกันเหมือนพี่ ตักกันเหมือนน้อง ประองดองกันเหมือนญาติ ก็จะอยู่ร่วมกันด้วยดีสามารถรักษาวงศ์ตระกูลได้ แม้ว่าพ่อแม่หรือปู่ย่าตายาย ญาติผู้ใหญ่ที่เป็นเสาหลักของครอบครัวต้องจากโลกนี้ไปแล้วก็ตาม แต่ถ้าลูกหลานญาติพี่น้องแตกแยกสามัคคีกันครอบครัวก็พัง วงศ์ตระกูลก็พินาศ เหมือนเส้นด้ายเส้นไหมที่แยกจากกันก็ย่อมขาดง่าย^{๒๖}

^{๒๕} สัมภาษณ์, นายผม เอี่ยมสะอาด, ประชาชนชาวบ้าน หมู่ ๘ ตำบลเทพรักษา อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์ , ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

^{๒๖} สัมภาษณ์ นายสุวรรณ ศาลาจันทร์, อ่างแล้ว

๔.๕.๘ คติธรรมจากพิธีกรรมการหามศพเวียนรอบจิตกาธาน ๓ รอบ

ก่อนจะยกศพขึ้นวางบนตะกอน (จิตกาธาร) ต้องเวียน ๓ รอบ การเวียนนั้นให้เวียนซ้าย คือเดินเอาซ้ายเข้าข้างเชิงตะกอน เรียกว่า อุตตราวัฏ แล้วจึงยกศพขึ้นวางบนตะกอนหันศีรษะศพไปทางทิศตะวันตก เวียน ๓ รอบนั้น เป็นปัญหาธรรมว่า สัตว์ทั้งหลายต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพทั้ง ๓ คือ กามภพ รูปภพ อรูปภพ ทุกข์ เป็น การเตือนสติผู้มีชีวิตอยู่ให้คิดถึงตัว จะได้บำเพ็ญบารมีธรรม คือสะสมกองการกุศลอันจะนำไปสู่สวรรค์ และนิพพาน ที่ให้เวียนซ้ายนั้นเพราะเป็นเรื่องตาย พิธีอื่นๆ มีเวียนเทียนนาคนาคเป็นต้น ใช้เวียนขวาทั้งสิ้นเพราะเป็นการมงคลไม่ใช่เรื่องตาย ส่วนที่หันศีรษะไปทางทิศตะวันตกนั้น ว่ากันว่าสัตว์จะถึงที่ตาย มักนอนหันศีรษะไปทางนั้น มีเรื่องเล่าว่าพระอิศวร จะโสกัณฑ์พระขันธกุมาร จึงได้ประชุมเทวดา

ข้อที่ต้องเวียนศพ ๓ รอบนั้น วิเคราะห์เป็นปัญหาธรรมว่า สัตว์ทั้งหลายต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพทั้ง ๓ คือ กามภพ รูปภพ อรูปภพ ทุกข์ เป็น การเตือนสติผู้มีชีวิตอยู่ให้คิดถึงตัว จะได้บำเพ็ญบารมีธรรม คือสะสมกองการกุศลอันจะนำไปสู่สวรรค์ และนิพพาน

การเวียนซ้าย ๓ รอบ หมายถึง การเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในภพทั้งสาม อันมีกามภพ รูปภพ อรูปภพ ด้วยอำนาจกิเลสตัณหาอุปทานก็จะเป็นทุกข์ไม่จบสิ้น ฉะนั้นต้องทวนกระแสกิเลส เป็นการสอน ธรรมชั้นสูง จึงได้พาศพเวียนซ้าย^{๒๗}

๔.๖ คติธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมการปฏิบัติในการเผาศพ

การเผาศพหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า การฌาปนกิจศพ ซึ่งแปลว่ากิจอันว่าด้วยการเผา ภาษาชาวบ้านนอกจากจะเรียกว่าฌาปนกิจศพแล้ว ยังนิยมเรียกกันว่า การประชุมเพลิง ซึ่งก็หมายถึงการเผานั้นเอง ในการเผาศพนั่นถือว่าเป็นพิธีที่สำคัญของงาน เจ้าภาพมักจะนิยมเชิญแขกหรือผู้หลักผู้ใหญ่มาร่วมในพิธีมาก ในเรื่องนี้ผู้วิจัยจะได้ศึกษาในคติธรรมที่ปรากฏในประเพณีการเผาศพ คือ คติธรรมจากประเพณีการยกศพกระทบบเชิงตะกอน คติธรรมจากประเพณีการทอดผ้าบังสุกุล คติธรรมจากประเพณีล้างหน้าศพ คติธรรมจากประเพณีการทิ้งเบี้ย ๓๒ คติธรรมจากประเพณีไฟเผาศพ คติธรรมจากประเพณีการวางดอกไม้จันทน์ คติธรรมจากประเพณีไม้ข่มเหง คติธรรมจากประเพณีการชั้ด้นพื้นดับไฟเสีย ๓ ดุ้น ตามลำดับ ดังนี้

๔.๖.๑ คติธรรมจากพิธีกรรมการยกศพกระทบบเชิงตะกอน

วันยกศพ หน้าศพจะมีพระภิกษุนำหน้า โดยจะโปรยข้าวสารทุกระยะ เชื่อว่าเป็นการแจกจ่ายพระธรรมแก่เวไนยสัตว์ เมื่อถึงที่เผาศพเวียน 3 รอบ แล้ววางหัวศพไปทางทิศตะวันตก จากนั้นมีการสวด เทชน์ บังสุกุล และชักผ้าบังสุกุล จุดไปเผา (ไฟห้ามจุดต่อ ๆ กันเพราะไฟ คือ ราคะ โมหะ โทสะ จะได้ไม่ติดต่อกัน)

ขณะที่ไฟกำลังลุกไหม้ให้เอาผ้าปิดโลงโยนข้ามเชิงตะกอน 3 ครั้ง เพื่อแสดงว่าถึงแม้ไฟจะร้อนก็ไม่ร้อนเท่ากับไฟ ราคะ โมหะ โทสะ เจ้าผู้รู้จะมีพิธีดับธาตุ โปรยเหรียญเงินบนถ่าน น้ำอบไทยราดลงบนผ้าขาว จัดที่บูชาพระทางหัวของถ่าน ถ่านนั้นชักผ้าบังสุกุลไปทางทิศตะวันออก เพื่อ

^{๒๗} สัมภาษณ์, นายผม เอี่ยมสะอาด, อ้างแล้ว.

การหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด แล้วเก็บเอ้าถ่านไปบูชา ส่วนเอ้าถ่านที่เหลือฝังหรือนำไปลอยในแม่น้ำหรือทะเลเก็บไว้เฉพาะเหรียญ เพื่อทำเป็นขวัญถุง

๔.๖.๒ คติธรรมจากพิธีกรรมการทอดผ้าบังสุกุล

เมื่อศพมาถึงวัดแล้ว จึงจัดการถ่ายหรือเทศน์ในที่ลับ ซึ่งสัปเหร่อหรือสนมได้จัดเตรียมไว้ ตัดด้วยตราสังออกแล้ววางศพให้นอนหงาย เอากิ่งไม้หรือใบตองมาวางลงหน้าอกกันเป็นอัน แล้วเจ้าภาพก็เอาน้ำอบน้ำหอมมาประพรม และเอาผ้าไตรหรือผ้าขาวทั้งพับทอดลงบนนั้น นิมนต์พระมาชักมหาบังสุกุล แต่ครั้งโบราณทีเดียว ทำเป็นกรดานหกในที่เปลี่ยว และเป็นเวลากลางคืนตามโคมไฟไว้เป็นระยะต่างกัน ให้พระเดินไปตามทางนั้นและเข้าไปชักมหาบังสุกุล เหยียบกระดานนั้น ฝึกลูกชั้นนั่งประนมมือประคองผ้าให้พระชัก บางรายก็เอาผ้าพันไว้พระจะชักผ้าต้องเอาไม้เท้าไปด้วย เพื่อจะยันผ้าไว้แล้วเอาขอชักชายผ้าดึงมา แต่เป็นการลำบากและหน้าหวาดเสียวแก่พระมาก สมัยนี้ไม่มีใครทำกันแล้ว การชักผ้ามหาบังสุกุลนั้น มีปฐมเหตุว่าครั้งหนึ่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปชักผ้าซึ่งเขาห่อศพ นางบุญณทาสีทิ้งไว้ในป่าช้าทรงนำผ้านั้นมาชัก ตัด เย็บ ย้อม เป็นผ้าสังฆาฏิ ทรงผ้าผืนนั้นเรียกกันว่าสังฆาฏิ คือแปลจากบังสุกุลธรรมดา ส่วนตัดด้วยตราสังที่มัดศพนั้น ก็เป็นปัญหาธรรมว่า ตัดบ่วงทั้ง ๓ ดังกล่าวไว้ในเบื้องต้น

๔.๖.๓ คติธรรมจากพิธีกรรมล้างหน้าศพ

เมื่อถึงเวลาจะเผา ซึ่งกะเทาะเปลือกเตรียมไว้นั้นมา ต่อน้ำรดหน้าล้างหน้า เรียกกันว่ามะพร้าวล้างหน้า มีคำกล่าวกันว่าถ้าใครเอาเนื้อมะพร้าวนั้นไปกิน แล้วจะแก่นองกัณฑ์ได้แท้จริงอย่างไรแล้วแต่จะพิจารณา เรื่องมะพร้าวล้างหน้าศพนั้น เป็นปัญหาธรรมว่าน้ำธรรมดาขุนระคนด้วยเปลือกถม เปรียบด้วยกิเลสมีรากะนั้นต้นทำด้วยจิตหมอง ส่วนน้ำมะพร้าวมีเครื่องห่อหลายชั้นเป็นน้ำสะอาดถ้าคนทั้งหลายอุตสาหะบำเพ็ญกุศล สุจริตทำให้ใสสะอาดปราศจากกิเลสมีรากะเป็นต้นเหมือนน้ำในผลมะพร้าวแล้วก็จะมีความสุข เมื่อละโลกนี้ไปแล้วก็จะไปสวรรค์ ครั้นล้างหน้าศพเรียบร้อยแล้วก็ลงมือเผาศพ เชิญท่านผู้มีเกียรติเป็นประธานในสมาคมนั้นเผาก่อน ถ้าเป็นศพผู้มีบรรดาศักดิ์ ก็ต้องให้พระราชทานไฟหลวงก่อนจึงเผากันต่อไปข้อที่ต้องนำมะพร้าวล้างหน้าศพนั้นวิเคราะห์เป็นปัญหาธรรมว่าน้ำธรรมดาขุนระคนด้วยเปลือกถม เปรียบด้วยกิเลสมีรากะนั้นต้นทำด้วยจิตหมอง ส่วนน้ำมะพร้าวมีเครื่องห่อหลายชั้นเป็นน้ำสะอาดถ้าคนทั้งหลายอุตสาหะบำเพ็ญกุศล สุจริตทำให้ใสสะอาดปราศจากกิเลสมีรากะเป็นต้น เหมือนน้ำในผลมะพร้าวแล้วก็จะมีความสุข เมื่อละโลกนี้ไปแล้วก็จะไปสวรรค์

การใช้น้ำมะพร้าวล้างหน้าศพ เพื่อชี้ให้เห็นว่า น้ำมะพร้าวเป็นน้ำสะอาดบริสุทธิ์ ผู้เข้าสู่มรรคผล นิพพานต้องชำระ จิตให้สะอาดด้วยน้ำทิพย์จากพระธรรม

๔.๖.๔ คติธรรมจากพิธีกรรมการทิ้งเบ๊ย ๓๒ โปรยทานในที่ป่าช้า

ครั้งโบราณยังใช้เบ๊ยอยู่นั้น เมื่อจะเอาเผาหรือฝังศพต้องทิ้งเบ๊ยลงในป่าช้า ต่อมาใช้อัฐหรือโสฬสแทนเบ๊ย สมัยนี้ใช้สแตงค์ทั้งสแตงค์ การทิ้งเบ๊ยเข้าใจกันเป็น ๒ ทาง คือทาง๑ ว่าเสียค่าที่ให้แก่ตากลายายกลี ซึ่งเป็นเจ้าของป่าช้า เป็นการเช่าที่อยู่เพราะกลัวจะเบียดเบียนวิญญาณศพที่หน้าไฟเผา หรือฝังนั้นให้ได้ความเดือดร้อน ค่าความนั้นหน้าจะเสียเนื่องมาจากเรื่องพระมหากาลเถระ ในอรรถกถาธรรมบทซึ่งกล่าวว่า ฝึเฝ้าป่าช้าคนหนึ่งชื่อนางกาลิ แต่สามีของแกจะซื้ออะไรหาปรากฏไม่ ปรากฏว่าแกมีลูกหญิงชื่อย อาศัยอยู่ในกระท่อมน้อยในป่าช้า อาชีพทางรับจ้างเผาศพ เมื่อ

มีใครตายลงก็เอาศพไปมอบ และให้ค่าจ้างแก่ๆ ก็จัดการเผาให้ แต่ภายหลังคำว่า “กาลิ” กลายมาเป็น “ยายกลิ” และผิวของแกชื่ออะไรไม่ปรากฏจึงตั้งชื่อให้ว่า “ตากลา” เลยเรียกกันติดปากว่า “ตากลายายกลิ” บางทีคนเรียกว่า “ยายกลิตีกลา” ก็มี ตามเค้าความในอรรถกถา การทิ้งเบี้ยในครั้งนั้น ก็คือให้ค่าจ้างเผาศพนั่นเอง แต่บัดนี้ได้กลายเป็นพิธีไปอีกทางหนึ่ง เป็นปัญหาธรรมว่า เบี้ย ๓๒ นั้นได้แก่อาการ ๓๒ มีผมเป็นต้น ย่อมทับถมแผ่นดินไม่มีใครจะพันไปได้ เหมือนกับเบี้ย ๓๒ ที่ทิ้งลงไปในป่าช้าฉะนั้น

๔.๖.๕ คติธรรมจากพิธีกรรมการวางดอกไม้จันทน์

ตามคติความเชื่อของคนไทยพุทธแต่โบราณ ถือว่าการจัดงานฌาปนกิจศพให้คนตาย เป็นการแสดงความเคารพ และไว้อาลัยครั้งสุดท้าย ทุกสิ่งที่จัดทำจะต้องประณีตและดีที่สุดเท่าที่ฐานะจะเอื้ออำนวย เพราะเชื่อว่าผู้ตายจะได้ไปสู่สุคติและเมื่อเกิดใหม่ก็จะพบแต่สิ่งที่ดีงาม “ไม้จันทน์” ถือเป็นไม้มงคลที่เป็นของสูง คนสมัยก่อนที่จะใช้ไม้จันทน์ได้ต้องเป็นเจ้าของมูลนายหรือนอเนื้อเชื้อกษัตริย์ เพราะเป็นไม้ที่หายาก ราคาไม่ต้องพูดถึง ด้วยคุณสมบัติและความหอมของไม้จันทน์นี้เอง จึงมีการนำมาทำเป็นหีบศพบ้าง ใช้เป็นฟืนในการฌาปนกิจศพบ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งโคสำหรับบรรพบุรุษเจ้านายชั้นสูง ล้วนแต่ใช้ไม้จันทน์ทั้งสิ้น จากคติความเชื่อเรื่องการเผาเครื่องหอม กายาน ถวายต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทพเจ้า หรือแม้แต่ถวายพระพุทธรูป ด้วยรูปหอมที่ทำจากไม้จันทน์ นอกจากนี้ไม้จันทน์ยังถูกนำมาใช้ทำเป็นเครื่องใช้ต่างๆ เช่น พัดไม้จันทน์ หีบใส่เสื้อผ้า (สมัยก่อนไม่มีตู้เสื้อผ้า) แม้แต่เครื่องหอมต่างๆ ก็มีไม้จันทน์เป็นส่วนผสมปนอยู่ด้วย โดยนำไม้จันทน์มาบดใช้เป็นผง แล้วนำไปเป็นส่วนผสมในเครื่องใช้ที่ต้องการ เช่น รูป เทียนอบขนม เทียนอบผ้า กายาน น้ำอบไทย ฯลฯ

มีการสันนิษฐานว่าราวๆ ประมาณ ๑,๕๐๐ ปีก่อน มนุษย์ยังไม่มีภาชนะดินเผา หรือฉีดยาฆ่าแมลง และวิธีการที่จะรักษาศพไม่ให้มีกลิ่นเหม็น ดังนั้นในการประกอบพิธีฌาปนกิจศพ จึงใช้ไม้จันทน์มาเป็นส่วนในการประกอบพิธี เพื่อบรรเทากลิ่นศพ เมื่อซัดฟ้ามหาบังสุกุลเสร็จแล้ว เจ้าภาพก็จะนำดอกไม้จันทน์มาแจกแก่ผู้ร่วมไว้อาลัยคนละ ๑ ช่อ หรือนำใส่ถาดไปวางไว้หน้าเมรุ ครั้นได้เวลาเผา พระก็จะสวดพระอภิธรรม ผู้มาร่วมพิธีจึงทยอยขึ้นบันไดเมรุ นำช่อดอกไม้จันทน์ไปวางไว้ในพานหน้าศพ แล้วเดินลงทางบันไดด้านข้าง ไม่ควรย้อนกลับลงไปทางที่ขึ้นมา

การวางดอกไม้จันทน์นี้ หากเป็นสมัยโบราณที่มีการเผาบนเชิงตะกอนกลางแจ้ง ผู้มาร่วมพิธีจะถือพินติดมือกันมาคนละท่อน นำมารวมกัน ซึ่งถ้าได้ไม้จันทน์จะเป็นการดีเพราะเวลาเผามีกลิ่นหอม เมื่อพร้อมกันแล้วสัปเหร่อจึงทำการจุดไฟ

๔.๖.๖ คติธรรมจากพิธีกรรมไม้ข่มเหง ไฟเผาศพ

ประเพณีไม้ข่มเหง หมายความว่า การนำไม้ใหญ่ ๒ ท่อนมาวางทับโลงไว้ทั้งหัว และท้ายไม่ให้โลงตกจากเชิงตะกอน (สมัยก่อนไม่มีเมรุ) ซึ่งมีความเชื่อว่า เป็นการข่มผีไว้ไม่ให้ออกมาหลอกคนหรือออกมาอาละวาดได้เพราะกลัวไม้ข่มเหง

จากการสัมภาษณ์นายเรือง กางหอม ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านน้อย เกี่ยวกับคติธรรมจากประเพณีไม้ข่มเหง พบว่า เป็นการสอนธรรม เรื่อง หมา คือ การข่ม ได้แก่การรู้จักข่มจิตของตนไม่ให้ตกไปอยู่ฝ่ายอธรรมคือความชั่ว และให้ตั้งอยู่ในฝ่ายธรรม คือ ความดี มี ๒ อย่าง คือ ๑) การข่มตนเพื่อการอบรม ฝึกปรือ อบรมตน พัฒนาตนเอง พัฒนาฝีมือ พัฒนาอาชีพและพัฒนาแนวคิดดังสุภาษิตที่ว่า “การฝึกจิตของตนเป็นความดี” ๒) การข่มใจตนเอง ข่มความคิดที่เกิดขึ้นภายในใจ ห้ามใจเราเองไม่

ให้หวนไหวหรือเป็นไปตามอารมณ์หรือตามกิเลสไม่ให้ไหลไปสู่ความชั่วประเพณีไฟเผาศพ มีความเชื่อไฟจะไม่จุดต่อกัน ด้วยถือว่าไฟธรรมดาถ้าจุดต่อกันไม่ระวัง ไม่มีระเบียบอาจพลาดปลั่งเป็นอันตรายได้^{๒๘}

๔.๖.๗ คติธรรมจากพิธีกรรมการช้ดดับไฟเสีย ๓ ดัน

ครั้นเผาหลอกพอเป็นพิธีแล้ว ได้เวลาเผาจริงญาติมิตรที่สนิท ก็ไปเผากันอีกครั้งหนึ่ง ขณะเมื่อเพลิงลุกรุ่งโรจน์อยู่นั้น บางรายก็เอาผ้าคลุมหีบหรือผ้าห่มแพร โยนข้ามไฟ ๓ หนและรอกคอยกันอยู่จนกว่าสัปเหร่อหรือสนมจะชักฟืน ๓ ดัน จึงกลับบ้านได้ ที่เอาผ้าโยนข้ามไฟ ๓ หนนั้นเป็นปัญหาธรรมว่า คนเรายังอยู่ในสงสารวัฏเพียงใด ก็เหมือนอยู่ในกองไฟทั้ง ๓ คือราคะ โทสะ โมหะ อันเผาผลาญให้เราร้อนอยู่เพียงใดนั้น ที่ให้รอกชักฟืนเสียก่อน เพราะโบราณเผาศพกัน ในป่า ครั้นพลบค่ำพากันกลับหมด ไฟอาจลามไปไหม้บ้านหรือโรงของคนอื่น เป็นอันตรายจึงถือว่าต้องรอกอยู่ช่วยกันพรากรไฟเสียก่อนจึงกลับได้ อีกอย่างหนึ่งเป็นมติของผู้มีปัญญาหวังไว้ เพื่อให้อยู่พิจารณาณานๆ จึงรีบชักฟืนเร็ววันจะพากันกลับเสียหมด ไม่ทันได้ป้องกันมัจจุฐานเพราะการเผาศพนั้นว่ามีอานิสงส์อย่างน้อยต้องให้ได้สุกสัณญะจะได้เป็นอุบิสัย แกมรรคผลนิพพาน ดังยสกุลบุตรพร้อมด้วยสหาย ๕๔ คน ช่วยกันเผาศพไม่มีญาติพิจารณาณานั้นจนได้สุกสัณญะแล้วพากันกลับบ้าน ข้อนั้นจึงเป็นอุบิสัยให้ได้สำเร็จมรรคผลและบรรพชาในพระพุทธศาสนา แต่ครั้นจะบอกตรงๆ ว่าพิจารณาเสียก่อนก็คงจะไม่มีใครเชื่อจึงอุบายว่าต้องรอกให้ชักฟืน ๓ ดันเสียก่อนจึงกลับได้ และเป็นปัญหาธรรมว่า ชักฟืน ๓ ดัน ก็คือพรากรไฟ ทั้ง ๓ กอง คือ ราคะ โทสะ โมหะ นั้นออกจากใจ ในขณะที่เผาศพนั้นเสียก่อน จึงค่อยกลับบ้าน

๔.๖.๘ ห้ามมิให้ขึ้นเรือนก่อนล้างหน้าหรืออาบน้ำ

ได้กล่าวแล้วว่า การเผาศพครั้งโบราณเป็นการออกแรงเผากันจริงๆ ไม่ใช่เผาพอเป็นพิธีเหมือนสมัยนี้ ญาติมิตรที่ไปก็ช่วยกันทั้งหมด กว่าศพจะไหม้ไทม์ก็เหงื่อไหลไคล้อยย ถูกเปลวไฟและกลิ่นศพจับเปื้อนตามตัวผิวหนัง เป็นปฏิกูลโสโครกมาก ครั้นกลับมาบ้านถ้าไม่อาบน้ำชำระล้างเสียก่อนแล้ว ขึ้นไปบนเรือนก็จะเป็นที่รังเกียจแก่ผู้อยู่บ้าน จึงจำเป็นต้องอาบน้ำ หรืออย่างน้อยก็ล้างหน้าเสียก่อนจึงขึ้นไปได้ จะว่าผิดติดตัวหรือติดตามมาก็ได้ คือกลิ่นผิและร่างที่แลเห็นนั่นเองติดมา แต่สมัยนี้ไม่ต้องช่วยกันเผาเช่นนั้น เพราะเจ้าหน้าที่คือสัปเหร่อหรือสนมจัดการเผาเสร็จ ญาติมิตรที่ไปเผากลับมาบ้าน ไม่ต้องถูกรังเกียจว่าจะมีของโสโครกติดตัวมา แม้เช่นนั้นถ้าจะล้างหน้าหรือลูบตัวเสียก่อนก็เป็นการดี ไม่มีเสียหายอันใด^{๒๙}

๔.๗ คติธรรมที่ปรากฏในพิธีกรรมการเก็บอัฐิและทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ตาย

๔.๗.๑ คติธรรมจากพิธีกรรมการแปรรูป

ก่อนจะแปรรูปนั้น ควรจะดูที่กองฟอนเสียก่อนว่าจะมีรูปอะไรปรากฏอยู่บ้าง มีผู้

^{๒๘} สัมภาษณ์ นายจันภา , ปราชญ์ชาวบ้าน หมู่ ๗ ตำบลเทพรักษา อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์, ๑๔ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

^{๒๙} สัมภาษณ์, นายเรียบ สุขสัน, ปราชญ์ชาวบ้านหมู่ ๔ ตำบลเทพรักษา อำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์, ๒๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

กล่าวกันว่าบางรายมีภาพเป็นรอยเท้าของเด็กบ้าง ของสัตว์ต่างๆ บ้าง อยู่บนกองเถ้าถ่านนั้นแต่นาน ๆ ก็จะมีผู้พบสักครั้งหนึ่ง สันนิษฐานกันว่ารูปรอยเท้านั้น เป็นเครื่องหมายคติกำเนิดของคนตาย ครั้นแล้วจึงทำการแปรรูปต่อไปครั้งแรกทำกองกระดูกให้เป็นรูปคนนอนหงาย หันศีรษะไปทางทิศตะวันตก สมมติว่าตายแล้วนิมนต์พระมาบังสุกุลตายแล้วจึงเกลี้ยรูปนั้นเสีย ทำรูปใหม่ให้หันศีรษะไปทางทิศตะวันออกสมมติว่าเกิด และนิมนต์พระมาบังสุกุลเป็นอีกครั้งหนึ่ง แล้วเจ้าภาพเอาดอกไม้เงินดอกไม้ทอง ถ้าไม่มีให้เอาดอกมะลิหรือเงินเหรียญสดางค์ขาวแดงแล้วให้โปรยลงบนกระดูกแล้วประพรมด้วยน้ำอบน้ำหอม

การแปรรูปหลังจากเผาแล้ว มีการเก็บอัฐิและมีการเชิญเข้า ผู้ตายให้เป็นรูปร่าง กลับไปกลับมา เพื่อจะบอกว่าได้กลับชาติใหม่แล้วตามวิบากของกรรมต่อไป

บังสุกุลเป็นและบังสุกุลตาย

บังสุกุลตายมีปฐมเหตุ สืบเนื่องมาจากนางกาลิผู้รับจ้างเผาศพ ในเรื่องพระมหากาลเถระ ดังกล่าวมาแล้ว ครั้นนางกุลธิดาคนหนึ่งตายใหม่ๆ ญาติจึงนำศพมาจ้างเผาโดยให้ค่าจ้างและอุปกรณ์ มีพินและน้ำมันเป็นต้น นางเห็นศพที่กำลังตายใหม่ๆ ยังสวยงามอยู่จึงไปนิมนต์พระมหากาลเถระมา ปลงพระกัมมัฏฐาน พระเถระให้เปลื้องผ้าออกแล้วพิจารณา ตั้งแต่ปลายเท้าจนถึงปลายผม เห็นว่ายังเป็นรูปที่ประณีตงดงามอยู่ จึงให้เอาไฟเผาแล้วส่งให้ไปบอกใน เมื่อศพถูกเพลิงไฟจับแล้ว นางปฏิบัติตามแล้วนิมนต์พระเถระมาพิจารณาอีก พระเถระเห็นผิวพรรณของศพนั้นถูกไฟคลอกเหมือนแม่มโคต่างเท้าจุ่มห้อยลงมามีองหนิงหน้าผากกลอก จึงเริ่มพิจารณาความสิ้นเสื่อมของสังขารโดยคาถาว่า

อนิจจา วต สงขารา อุปฺปาทายธมฺมิโน

อุปฺปชิตฺวา นิรุชฺชนฺติ เตสํ วูปสโม สุโข.๒๗

แปลว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ มีความเกิดดับเป็นธรรมดา เกิดขึ้นแล้วย่อมดับไป ความระงับสังขารเหล่านั้นสิ้นลงนำมาซึ่งความสุขดังนี้ แล้วเจริญวิปัสสนาก็ได้สำเร็จพระอรหันต์ พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาญาณจึงใช้คาถานี้ เป็นเครื่องพิจารณาร่างกายที่ตายแล้ว เรียกว่า บังสุกุลตาย ส่วนบังสุกุลนั้นมีปฐมเหตุว่า พระเถระรูปหนึ่งมีร่างกายเป็นต่อมเป็นฝีแตกเป็นน้ำเหลืองคีย์สัตว์วิหริก อันเตวาสิก พวกกันทั้งไม่มีใครปฏิบัติต่อเมื่อพระศาสดาเสด็จไปทรงตม่น้ำ จะซักผ้าประทานให้ ภิกษุทั้งหลายจึงพากันมารับปฏิบัติแทน โปรดให้เอาผ้าสบงจีวรไปซักผลัดเปลี่ยนและเช็ดถูตัวให้ จนพระเถระมีกายเบา มีจิตเป็นเอกัคคตา พระศาสดาประทับอยู่เหนือศีรษะจึงตรัสพระคาถาว่า

อจิริ วตฺยํ กาโย ปฐฺวี อธิ เสสฺสติ

ฉนฺโท อเปตฺวิญญฺาโน นิรตถํ กลิงฺครํ

แปลว่า ร่างกายนี้ไม่นานหนอ จักนอนทับแผ่นดิน เมื่อปราศจากวิญญาณก็ว่างเปล่าเป็นราว กันท่อนพิน หาประโยชน์มิได้ดังนี้ เมื่อจบคาถาพระเถระก็ได้สำเร็จพระอรหันต์พร้อมปฏิสัมภิทาญาณ จึงใช้คาถานี้ เป็นเครื่องพิจารณาว่าร่างกายที่ยังเป็นอยู่เรียกว่าบังสุกุลเป็นต้น^{๓๐}

๔.๗.๒ คติธรรมจากพิธีกรรมการเก็บอัฐิ

เมื่อแปรรูปและบังสุกุลแล้ว ก็ให้ลูกหลานเก็บดอกไม้ทอง ที่โปรยไว้นั้นเอาไปใส่

^{๓๐} สัมภาษณ์, นายและ เอี่ยมสะอาด, ปราชญ์ชาวบ้านหมู่ ๓ ตำบลเทพรักษา อำเภอสว่าง จังหวัดสุรินทร์, ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๕๖.

เอาไปใส่ไว้ในที่เก็บเงิน สมมติว่ากระดุกเงิน กระดุกทอง รักษาทรัพย์เป็นของดีจะได้เกิดความเจริญ แล้วเลือกเก็บอัฐิ แขน วา ตัว และศีรษะอย่างละน้อยใส่โกศเล็กไว้ต่างหาก ส่วนอัฐิอื่นจากนั้น และถ่านถ่านก็รวมไว้ในอันที่สมควร การเก็บอัฐิเป็นหน้าที่ของลูกหลาน ที่จะช่วยกันเก็บเพื่อจะได้ไว้สักการบูชาเป็นที่ระลึก และเป็นเหตุให้บำเพ็ญกุศลประจำปี เป็นการกตัญญูต่อกันต่อไป ส่วนทางบ้านควรจะเตรียมตัวตั้งโต๊ะบูชา และออกทุกข์แต่งสั้ไว้รับอัฐิวันนี้เป็นวันออกทุกข์ แต่ถ้าจะไว้ทุกข์อีกก็ควรไว้ในวันต่อไป เมื่ออัฐิมาถึงบ้านต้องเชิญอัฐิบรรพบุรุษไว้ในบ้านออกไปรับอัฐิที่ใหม่เข้าบ้าน และโปรยสวดคำที่ทานเรื่อยไปจนถึงโต๊ะบูชา แล้วเริ่มทำบุญ ๗ วันต่อไป การทำบุญ ๗ วันนี้มี ๒ อย่าง บางรายก็รอนจนถึง ๗ วันจึงทำ บางรายก็ทำเสียให้เสร็จทีเดียว การทำนั้นคือสวดมนต์เลี้ยงพระมีเทศน์บังสุกุล อย่างเดียวกันกับ ๗ วัน เมื่อศพอยู่บ้านต่างแต่ใช้ด้ายสายสิญจน์วงบ้าน และให้พระถือสวดมนต์เท่านั้น เพราะศพเผาแล้ว^{๓๑}

๔.๗.๓ คติธรรมจากด้ายสายสิญจน์

สายสิญจน์ เป็นคำใช้เรียกเส้นด้ายสีขาวยาวๆ ที่พระเถระขณะประณมมือเจริญพระพุทธานต์หรือที่ทรงรอบบ้านเรือนเพื่อให้เป็นสิริมงคลเวลาทำบุญที่บ้านในเวลาทำบุญที่บ้านนิยมใช้สายสิญจน์วงรอบบ้านโดยเวียนขวา คือวนให้อยู่ทางขวามือแล้วโยงมาวนขวาที่ฐานพระพุทธรูปอีกรอบหนึ่งหรือ ๓ รอบ แล้วคลี่มาวางไว้บนพานอยู่ด้านขวามือของภิกษุรูปที่ประธานเจริญพระพุทธรูปมนต์

ด้ายสายสิญจน์เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ด้ายปริตร คือด้ายศักดิ์สิทธิ์ที่เกิดจากพระพุทธรูปมนต์ที่พระท่านสวดสาธยายหรือเสกเป่าไว้ ถือกันว่าสามารถป้องกันอันตรายเช่นภูตผีปีศาจได้ และถือว่าเป็นด้ายมงคล เช่น ด้ายที่จับเป็นวงกลมสองวงสำหรับสวมศีรษะคู่บ่าวสาวซึ่งเรียกว่า มงคลแฝด

สายสิญจน์ หรือด้ายสายสิญจน์ หมายถึง ด้ายที่นำมาใช้ในงานพิธีต่างๆ ทั้งงานมงคล และงานอวมงคล จริงๆ แล้ว สายสิญจน์เป็นเรื่องราวของศาสนาพราหมณ์ที่เกิดขึ้นในอินเดีย ก่อนพุทธศาสนาราว ๑,๐๐๐ กว่าปี ศาสนาพราหมณ์แบ่งผู้คนออกเป็น ๔ วรรณะ ได้แก่ พราหมณ์ กษัตริย์ แพศย์ ศูทร

พราหมณ์มีหน้าที่เป็นครูอาจารย์ เป็นปราชญ์ สอนศิลปวิทยา และทำพิธีกรรมต่างๆ เด็กๆในวรรณะพราหมณ์ กษัตริย์ และแพศย์ ซึ่งถือเป็นวรรณะชั้นสูง จะต้องไปเข้าโรงเรียนพราหมณ์ก่อนรับการศึกษา โดยพราหมณ์จะเสกมนต์ลงที่ตัวเด็กนักเรียน และเอาด้ายสายสิญจน์คล้องคอเอวไว้ให้ ถือว่าเสร็จพิธี และเริ่มศึกษาได้ ด้ายสายสิญจน์นี้ พราหมณ์ไทยเรียก “สายธูรา” ส่วนพราหมณ์ฮินดูเรียก “ยัชโญปวีต”

การวงด้ายสายสิญจน์มีคตินิยมมาจากการทำพิธีรดน้ำที่ประกอบด้วยการร่ายเวทมนต์คาถา เพื่อความเป็นสิริมงคลตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์

เพราะคำว่า “สิญจน์” แปลว่า การรดน้ำ การเทน้ำ คำว่า “สายสิญจน์” จึงหมายถึงสายโยงแห่งการรดน้ำพิธี หรือเส้นด้ายที่นำมาใช้ในพิธีรดน้ำ

^{๓๑} พระมหาสมจิตร์ วิฑูรย์โม (จันทร์ศรี), อิทธิพลของศาสนพิธีที่มีผลต่อพฤติกรรมมนุษย์ในแง่จริยศาสตร์ การตายแบบพุทธ, ๒๕๔๐, หน้า ๒๗.

สายสัญญาณทำจากด้ายดิบนำมาจับทบกัน โดยวิธีจับเส้นด้ายในเช็ดเดียว จับออกครั้งแรกเป็น ๓ เส้น ม้วนเข้ากลุ่มไว้ ถ้าต้องการให้สายใหญ่ ก็จับอีกครั้งหนึ่ง จะกลายเป็น 9 เส้น

การรวด้ายสายสัญญาณในงานมงคลทุกประเภท นิยมใช้สายสัญญาณ ๙ เส้น เพราะสายสัญญาณ ๓ เส้น จะใช้ในพิธีเบิกโลงศพ ซึ่งเป็นงานอวมงคล

การรวด้ายสายสัญญาณในงานมงคลที่เกี่ยวกับพิธีทำบุญอาคารบ้านเรือน เช่น งานทำบุญบ้าน นิยมใช้ด้ายสายสัญญาณวงรอบตัวอาคารบ้านเรือน โดยมีหลักว่า ถ้าเป็นอาคารบ้านเรือนที่มีรั้วหรือกำแพงล้อม ให้วงรอบรั้วหรือรอบกำแพงทั้งหมด แต่ถ้าไม่มีรั้วรอบ มีแต่บริเวณกว้างขวาง หรือมีสิ่งปลูกสร้างอื่นที่ไม่เกี่ยวกับพิธี อยู่ในบริเวณนั้นด้วย ก็ให้วงเฉพาะตัวอาคารบ้านเรือนที่ประกอบพิธีเท่านั้น

ในการรวด้ายสายสัญญาณ นิยมวงเวียนทักษิณาวรรต คือเวียนขวาไปตามลำดับ และยกขึ้นให้อยู่สูงมากที่สุดเท่าที่จะสูงได้ เพื่อป้องกันมิให้ผู้ใดข้ามหรือทำขาด โดยเริ่มวงตั้งแต่โต๊ะหมู่บูชาพระพุทธรูปที่ห้องประกอบพิธีเป็นต้นไป (แต่ยังไม่ต้องวงรอบพระพุทธรูป)

เมื่อวงรอบอาคารบ้านเรือนแล้วจึงนำมาวงรอบพระพุทธรูป โดยวงเวียนขวา ๑ รอบ หรือ ๓ รอบ แล้วนำมาวงเวียนขวารอบภาชนะน้ำมนต์ ๑ รอบหรือ ๓ รอบ แล้วนำกลุ่มด้ายที่เหลือใส่พานตั้งไว้ด้านซ้ายของโต๊ะหมู่บูชา โดยให้มีขนาดความยาวพอสำหรับพระสงฆ์ถือเจริญพระพุทธมนต์

แต่หากเจ้าภาพไม่สะดวกหรือไม่ประสงค์วงสายสัญญาณรอบรั้วบ้านหรือรอบอาคาร จะวงสายสัญญาณที่ฐานพระพุทธรูป บนโต๊ะบูชา แล้วโยงมาที่ภาชนะสำหรับทำน้ำมนต์ก็ได้ คือวงสายสัญญาณเช่นเดียวกับงานมงคลอื่นๆ ที่ไม่ใช่งานทำบุญบ้าน เช่น งานทำบุญวันเกิด งานมงคลสมรส เป็นต้น

การโยงสายสัญญาณจากฐานพระพุทธรูปมายังภาชนะน้ำมนต์ ต้องโยงไม่ให้มีการข้ามสายสัญญาณ ในเวลาจุดธูปเทียน โดยมีข้อควรระวัง คือ ในขณะที่วงสายสัญญาณอย่าให้ด้ายสายสัญญาณขาด และสายสัญญาณที่วงพระพุทธรูปแล้วจะข้ามกรายด้วยอวัยวะใดๆมิได้ เพราะเท่ากับข้ามพระพุทธรูป อันเป็นการแสดงความไม่เคารพต่อพระพุทธรูป ซึ่งถือเป็นสัญลักษณ์แทนพระพุทธเจ้า หากมีความจำเป็นที่จะต้องผ่าน ต้องลอดมือหรือก้มศีรษะลอดใต้สายสัญญาณนั้น

ด้ายสายสัญญาณที่วงรอบบ้านนี้เมื่อเสร็จพิธีแล้วนิยมวงไว้ตลอดไปโดยไม่เก็บ เพราะเชื่อว่า เป็นเครื่องคุ้มครองภัยอันตรายต่างๆในครอบครัว

เพราะด้ายสายสัญญาณเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ด้ายปริตร”

ปริตร แปลว่า เครื่องป้องกันรักษา เครื่องต้านทาน ในพุทธศาสนา “ปริตร” หมายถึงพระพุทธมนต์ คือบทสวดที่เป็นภาษาบาลี เช่น พระสูตรบางพระสูตรในเจ็ดตำนาน สิบสองตำนาน ซึ่งถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์ สามารถคุ้มครองรักษา ป้องกันอันตรายต่างๆ และกำจัดทุกข์ ภัย โรคได้ เรียกเต็มว่า “พระปริตร”

นอกจากนี้ ยังใช้เรียกของมงคลที่ผ่านการสวดพระพุทธมนต์มาแล้ว เช่น ด้ายสายสัญญาณ เรียกว่า ด้ายพระปริตร น้ำพระพุทธมนต์ เรียกว่า น้ำพระปริตร

ดังนั้น ด้ายสายสิญจน์จึงถือเป็นด้ายศักดิ์สิทธิ์ที่เกิดจากพระพุทธรูปที่พระสงฆ์สวดสาธยายไว้ ถือกันว่าสามารถคุ้มครองรักษาและป้องกันอันตรายต่างๆได้ และถือว่าเป็นด้ายมงคล เช่น ด้ายที่จับเป็นวงกลมสองวงสำหรับสวมศีรษะคู่บ่าวสาว ซึ่งเรียกว่า “มงคลแฝด”

ด้ายสายสิญจน์ที่นำมาทำมงคลแฝดสวมให้คู่บ่าวสาวคนละข้างในพิธีหลั่งน้ำพุทธรูปมนต์นั้น จะมีสายโยงห่างกันประมาณ ๒ ศอกเศษ เพื่อความสะดวก และส่วนปลายของมงคล จะโยงมาพันที่บาตรน้ำมนต์ และพระสงฆ์จะถือต่อกันไป

สำหรับงานอวมงคล เช่น งานศพ หรืองานอุทิศส่วนบุญให้ผู้ตาย สายสิญจน์ที่นำมาโยงจากศพ หรือสกุ๊ป จะเรียกว่า “สายโยง” แต่ถ้าเปลี่ยนจากเส้นด้ายเป็นแถบผ้า เรียกว่า “ภูษาโยง”

การใช้ด้ายสายสิญจน์ในงานพิธีกรรมต่างๆนั้น แม้จะเป็นคติความเชื่อในศาสนาพราหมณ์ แต่ในพุทธศาสนาไม่ได้ห้าม คงอนุโลมตามประเพณีนิยมของพุทธศาสนิกชนทั้งหลายในยุคนั้นๆ ซึ่งเคยเป็นผู้เคารพนับถือศาสนาพราหมณ์มาก่อน เพื่อไม่ให้ขัดโลก คือไม่ขัดขวางความนิยม เชื้อถือที่ประเพณีปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่โบราณกาล

ด้ายสายสิญจน์ คือ สายโยงที่ทำด้วยด้ายดิบควั่นเป็นเกลียวมี ๓ เส้น ๗ เส้น และ ๙ เส้นที่โยงจากโลงและพระพุทธรูป เพื่อเชื่อมโยงในการประกอบพิธีกรรม สำหรับคติธรรม หมายถึง เกลียวเข้ากัน ๓ เส้น หมายถึง สามัญลักษณะ ๓ อย่าง๖๓ ได้แก่ อนิจจัง ทุกขังและอนัตตา เกลียวเข้ากัน ๗ เส้น หมายถึง อนุสัย ๗ คือ กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดานไม่ปรากฏอาการแต่เมื่อมีอารมณ์ยั่วเกิดขึ้นได้ทั้งที่๖๔ ได้แก่ ๑) กามราคะ ความกำหนัดยินดีในกาม ๒) ปฏิฆะ ความขัดเคืองความขัดใจความหงุดหงิด ๓) ทิฏฐิ ความเห็นผิด ๔) วิจิกิจฉา ความลังเลใจ ๕) มานะ ความถือตัว ๖) ภวราคะ ความอยากในภพหรือความอยากเป็น ๗) อวิชชา ความไม่รู้จริง ความโง่เขลา เกลียว ๙ เส้น หมายถึง โลกุตตรธรรม ๙ คือ ธรรมที่พ้นโลกหรือธรรมเหนือโลก ผู้จะเข้าถึงได้ คือ ผู้ปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและโลกุตตรธรรม ๙ นี้ก็มีเฉพาะในทางพระพุทธ ศาสนาเท่านั้น ได้แก่ มรรค ๔ ผล ๔ และนิพพาน ๑^{๓๒}

สรุปแล้วคติธรรมจากพิธีกรรมฉาปนกิจศพนั้น แฝงปรัชญาชีวิตไว้อย่างน่าสนใจ ด้วยความที่มนุษย์เป็นผู้ฉลาด จึงได้นำคติธรรมความเชื่อของตนประกอบกับคติธรรมทางศาสนาและหลักธรรมเข้ามาประสานกัน ก่อให้เกิดการปฏิบัติต่อสิ่งซึ่งปรากฏไม่มีค่า ไม่มีประโยชน์ ให้กลับกลายมาเป็นสิ่งที่มีคุณค่า มีประโยชน์สูงสุดอีกครั้ง ด้วยการนำพิธีกรรมเข้ามาเป็นสื่อ เป็นตัวประสานให้เกิดความรู้สึกร่วมในระหว่างเจ้าภาพและผู้มาร่วมงาน คือ บรรยาการแห่งงานศพเป็น

บรรยาการของความเศร้าโศก เพราะเป็นความรู้สึกของการสูญเสีย ทำให้ผู้ที่เกี่ยวข้องซึ่งมีความรักใคร่ นับถือ เกิดความรู้สึกว่าตนสูญเสียสิ่งที่รักไป แต่จากรูปแบบและขั้นตอนของพิธีกรรม ทำให้เกิดการจรรโลงทางอารมณ์ เกิดความรู้สึกคลี่คลายทางอารมณ์ เพราะมีผู้ที่ได้รับข่าวสารของการตายซึ่งมีความรักใคร่ นับถือกับผู้ตายที่ดี กับผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ที่ดี ก็พากันเดินทางมาร่วมงานศพ มาแสดงออกซึ่งความรู้สึกทำให้เจ้าภาพเกิดความอบอุ่นใจ มีกำลังใจ เกิด ปิติ รู้สึกว่าท่านผู้ตายเป็นผู้มีเกียรติ มีคุณค่า มีความดี และรู้สึกว่าคุณค่าเหล่านั้นส่งผลมายังตนด้วย พิธีกรรมเป็นเครื่องหล่อหลอม สัจธรรมเอาไว้เปรียบเหมือนเปลือกของต้นไม้ ทำหน้าที่ ห่อหุ้ม กระทบและแก่น ของต้นไม้เอาไว้ ดังนั้นเมื่อผู้คนได้ใช้

^{๓๒} สุขพัฒน์ อนนท์จารย์, ปริศนาปรัชญาธรรมในประเพณีบำเพ็ญกุศลศพ, หน้า ๖๘ – ๖๙.

มาสู่พิธีกรรมและรูปแบบของงานศพก็เป็นการเชื่อมโยงนำไปสู่คุณธรรมและสัจธรรมที่แฝงอยู่ในพิธีกรรม โดยอาศัยพิธีกรรมช่วยตีแผ่สัจธรรมให้ปรากฏ เมื่อเกิดความเข้าใจก็นำไปสู่การปฏิบัติอันเป็นคุณค่าทางจริยธรรม ที่ตามมา เช่น การจัดงานศพก็สะท้อนถึงคุณธรรมความกตัญญูที่มีอยู่ของผู้จัดการไปร่วมงานศพ การโปรดน้ำศพ การไปฟังสวดก็สะท้อนถึงคุณธรรมที่มีอยู่ของผู้ไปร่วมงาน เช่น ความมีน้ำใจ การรู้จักให้อภัย จากรูปแบบของพิธีกรรมก็เป็น

สาเหตุเกิดการบำเพ็ญบุญ ด้วยการให้ทาน รักษาศีล และบุญนั้นก็ประโยชน์ แก่แก่ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ และผู้ที่ตายไปแล้ว และยังได้บำเพ็ญกุศลซึ่งเป็นเหตุให้เกิดปัญญา ด้วยการได้สดับพระธรรมเทศนาได้รับรู้ความจริงของชีวิต จากรูปแบบและขั้นตอนของพิธีกรรมที่สะท้อนถึงความจริงของชีวิต ตั้งแต่ต้นจนถึงขั้นตอนสุดท้าย ว่าชีวิตนี้ไม่จีรังยั่งยืน ไม่มีสาระแก่นที่จะพึงยึดถือเอาไว้มีเพียงบุญกุศล คุณงามความดีที่ได้กระทำไว้แล้วเท่านั้นที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยว เป็นที่พึ่งทางโลกนี้และโลกหน้า トラบเท่าที่ตนยังไม่หมดกิเลส เมื่อทราบความจริงอย่างนี้แล้ว ก็ไม่หลงติดอยู่ในโลกธรรมและดำเนินชีวิตให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ด้วยความไม่ประมาท โดยความนิยมเชื่อถือแบบนี้ไม่ถึงกับเป็นการฝืนธรรมชาติ คือไม่ใช่ความเชื่อที่ขัดแย้งต่อหลักสัจธรรมในทางพระพุทธศาสนาโดยตรง เป็นแต่เพียงความเชื่อที่เชื่อนี้แต่ยังต้องเชื่อมโยงหลักสัจธรรมมาปฏิบัติให้ได้ตามนั้นด้วย^{๓๓}

^{๓๓} วิชัย สุธีรชานนท์, *แนวคิดทางวัฒนธรรม*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ หจก.การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๔), หน้า ๘.